

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๔๗

เรื่องจดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศส

ซึ่งเข้ามาตั้งครั้งกรุงศรีอยุธยา

ตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ภาคที่ ๗

พิมพ์ในงานปลงศพ นายหนู อมาตย์กุล

เมื่อมีมะโรง พ.ศ. ๒๔๗๑

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๔๗
เรื่องจดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศส
ซึ่งเข้ามาตั้งครั้งกรุงศรีอยุธยา
ตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
ภาคที่ ๗

พิมพ์ในงานปลงศพ นายหนู อมาตยกุล
เมื่อปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๗๑

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

คำนำ

อำมาตย์เอก พระยาอมาตย์พวงศ์ธรรมาพิศาล (ประสงค์ อมาตย์กุล)
มาแจ้งความว่าจะจัดการปลงศพนายหนู อมาตย์กุล มหาคุณเล็กผู้เป็นบิดา
ประสงค์จะรับพิมพ์หนังสือในหอพระสมุดฯ แจกเป็นมิตรพลีสักเรื่องหนึ่ง
และว่าได้สังเกตเห็นราชบัณฑิตยสภาแนะนำให้พิมพ์หนังสือจดหมายเหตุ
เรื่องฝรั่งเศสเป็นไมตรีกับไทยครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ มหาราช
แจกในงานศพของสมาชิกอมาตย์กุลมาหลายคราว หนังสือนี้เป็น
ประโยชน์ทางความรู้ ในพงศาวดารที่ นายหนูก็เป็นสมาชิกอมาตย์กุล
ถ้าหนังสือเล่มนี้ยังมีค้างพิมพ์อยู่ในหอพระสมุดฯ จะขออนุญาตรับ
พิมพ์ต่ออีกสักตอนหนึ่ง ข้าพเจ้าอนโมทนาเห็นชอบด้วยตามประสงค์
จึงได้จัดหนังสือเรื่องจดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศสภาคที่ ๗ นี้
เป็นประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕๗ ให้พิมพ์ในสมุดเล่มนี้ส่วนเรื่องประวัติ
ของนายหนูอมาตย์กุลนั้น ที่จริงนายหนูอมาตย์กุลกับข้าพเจ้าได้คุ้นเคย
ชอบพอกันมาแต่ก่อน แต่ข้าพเจ้าไม่สามารถจะรับแต่งเหตุด้วยติด
ธุระอื่นในหน้าที่พัวพันอยู่ พระยาอมาตย์พวงศ์จึงขอให้พระยาอคมพวงศ์
เพ็ญสวัสดิ์ (ม.ร.ว. ประยูร อิศร์คักติ ฌอยุทธยา) เรียบเรียง
แจ้งอยู่ที่ท้ายคำนำนี้ไป

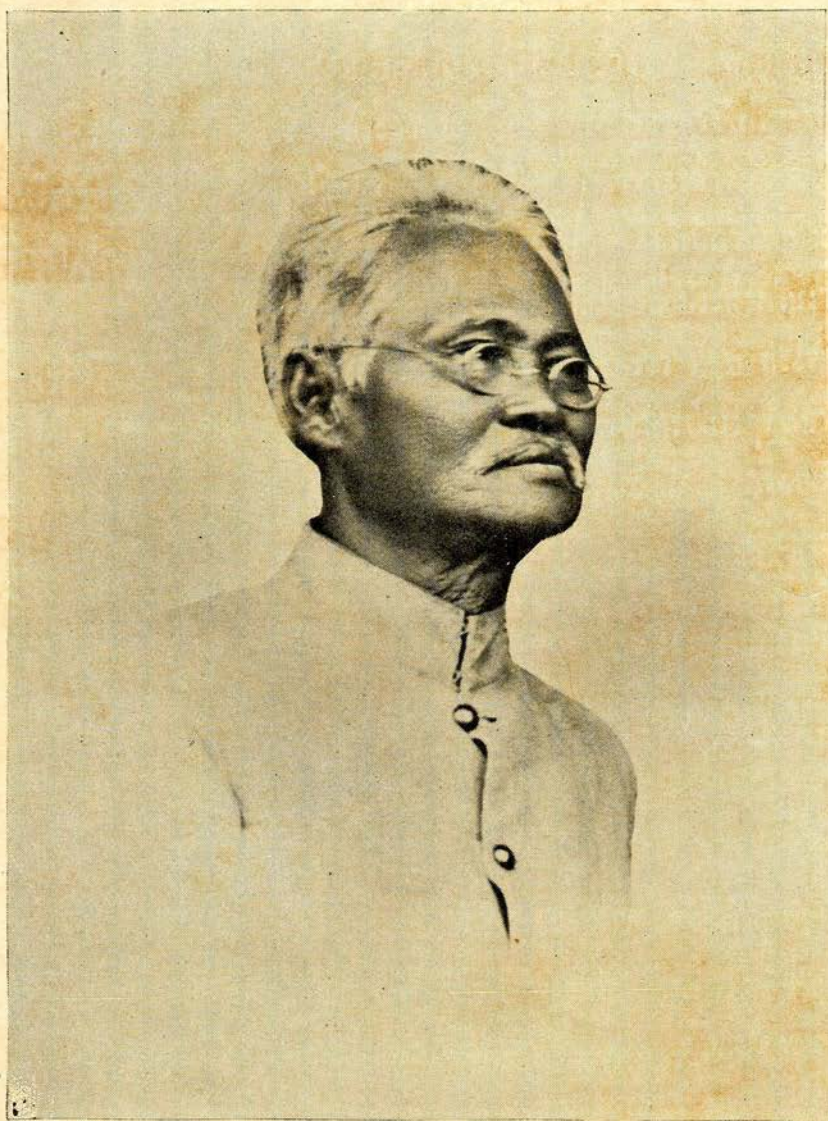
(๒)

ราชบัณฑิตยสภา ขออนุโมทนากุศลบุญราษิตักขิณานุปัตตาน ซึ่ง
เจ้าภาพงานศพนายหนู อมาตยกุล ได้บำเพ็ญแลได้บริพัมพ์หนังสือ
เป็นของชำร่วย เชื่อว่าผู้ที่ได้รับสมุคนี้ไปคงจะพอใจอนุโมทนาทั่วกัน

ด.จ. ๑๖ ทรงพรหม

นายกราชบัณฑิตยสภา

วันที่ ๒๙ พฤษภาคม พระพุทธศักราช ๒๔๗๑

นายทศ สมานตกุล
เกิดวันที่ ๑๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๐๑
ถึงแก่กรรมวันที่ ๑๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๑

ประวัติ

นายหนู อมาตยกุล มหาตมเล็ก

เกิดเมื่อวันที่ ๑๑ มิถุนายน พระพุทธศักราช ๒๔๐๒ ในรัชกาล
ที่ ๔ นายโหมทในสกุล อมาตยกุล เป็นบิดา นามในสกุลไกรฤกษ์
เป็นมารดา

ระหว่างอายุยังเยาว์ ได้ศึกษาวิชาหนังสือไทยที่บ้านบิดาและ
ศึกษาวิชาหนังสืออังกฤษกับหมอชานเคอเล และได้ไปศึกษาวิชา
หนังสือต่อมาที่โรงเรียนในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งตั้งขึ้นในรัชกาลที่ ๕
ในชั้นแรก ๆ ที่เริ่มสอนบุตรข้าราชการด้วย ก็เป็นผู้ใฝ่ใจแสวงหา
ความรู้ทางวิชาต่างเป็นลำดับมา

เมื่อพระพุทธศักราช ๒๔๑๗ ได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กหลวงใน
รัชกาลที่ ๕ ได้รับความพระราชทานเบี้ยหวัด ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้รับราชการอยู่ในกรมกระสาปน์สิทธิการคราวหนึ่ง ก็ได้รับพระราชทาน
ผลประโยชน์ และในพระพุทธศักราช ๒๔๔๖ ได้รับราชการในกอง
มหันตไทยเป็นเจ้ากรมด้วยราว ๔ ปี ฝึกหัดนักไทยให้ทำการช่างต่าง ๆ
เช่น เครื่องไม้เริ่มทาน้ำมันวานิชได้ทำนองของนอกเป็นตัวอย่าง

ถึงคราวมิได้รับราชการประจำ ได้ทำมาหาเลี้ยงชีพในทางวิชา
ช่างเป็นหลัก เช่น มี การชุกของนาเคเงิน ด้วยใช้เครื่องไฟฟ้า ก็เริ่ม

ชุนนิเกอดในกรุงเทพ ฯ เป็นคนแรก และด้วยเป็นช่างชุป ได้ทำการนี้
 สอนองพระเทศพระคุณบ้าง พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงได้พระราช
 เหริยญุคุษฎีมาลาเข็มศิลปวิทยา ทรงใช้สร้อยให้ทำการช่างเย็บเต็ลต์
 อีกบ้างโดยพระมหากษัตริย์คุณ พระราชทานโอกาสให้ได้เข้าแทนในที่
 ต่าง ๆ หลายแห่ง ตลอดจนได้ร่วมเล่นเครื่องโต๊ะของเก่าประกวดในงาน
 หลวงทั้งได้รับพระราชทานเลี้ยงร่วมโต๊ะเสวยในบางคราว ยิ่งทรงพระ
 กรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์มงกุฎสยาม
 ชั้น ๕ เหริยญุชฎาภิเศก เหริยญุประพาศยุโรป เหริยญุรัช
 มังคลาภิเศก ได้รับพระกรุณาอีกหลายประการ เศษพระขวามี
 ปกเกล้า ฯ เป็นที่พึงคงได้ดำรงชีวิตสืบมาทั้งในรัชกาลที่ ๖ และใน
 รัชกาลปัจจุบัน

ตลอดเวลาที่มิอายุเจริญมา ได้มีโอกาสเข้าสู่ที่ชุมนุมในที่ต่าง ๆ
 เนื่อง ๆ มา ด้วยพระราชวงศ์ทรงคุ้นเคยมีพระเมตตาคุณเป็นอาทิ
 ทั้งท่านที่มีบุญคุณเป็นที่นิยมรวมทั้งชั้นในถานมิตรภาพ กิจข้าราชการ
 บุคคลอีกหลายชั้น ได้คุ้นเคย มีเมตตาอารีเป็นทางให้ได้ดำเนินกว้าง
 ยิ่งเพิ่มความรู้จักคบหาได้ตั้งแต่ผู้ที่มีอายุเจริญกว่า จนรุ่นราวคราวกัน
 กระทั่งมีอายุอ่อนกว่า ได้เป็นสมาชิกด้วยหลายสโมสร เช่นสมาชิก
 หอพระสมุทวิจิตรญาณ สมาชิกราชกรีฑาสโมสรครั้งก่อน สมาชิก
 ทวีปัญญา สมาชิกสามัคยาจารย์สมาคม ทั้งได้เป็นนายกสโมสร
 ช่างในสมาคมนี้ตั้งแต่แรกตั้งมาก่อน ได้เป็นหัวหน้านำราษฎรเข้า

ในงานฉลองพระที่นั่งอนันตสมาคมในรัชกาลที่ ๖ ด้วย ก็เป็นผู้ชอบ
 เล่นของเก่า เช่น ถ้วย ป้าน หรือของใหม่ที่แปลก ๆ เครื่องจักร
 เครื่องยนต์ ชอบเล่นดนตรี อยู่ในงานเป็นนักเลงชอบเล่นหลายอย่าง
 ทางนักกีฬาที่ชอบเล่นข้าง ชอบเซอเซอเชิญร่วมเลี้ยงรื่นเริงเสมอมาจนชรา
 และมีการบำเพ็ญกุศลทานตามสมควรแก่กาละนิยม เพื่อตักตามคติ
 ในพระพุทธศาสนา ซึ่งนับถือเป็นทางปฏิบัติส่วนหนึ่งด้วย

ทางปกครองครอบครัวได้แต่งงานกับนางหนู บุตรีพระยาธรรม
 สารนิติ (ตาค อมาตย์กุล) ในพระพุทธศักราช ๒๔๒๖ มีบุตรชายหญิง
 คือ อำมาตย์เอก พระยาอมาตย์พวงค์ธรรมพิศาลฯ (ประสงค์) อธิบดี
 ผู้พิพากษาศาลมณฑลปัตตานี ซึ่งจะเลื่อนไปเป็นอธิบดีผู้พิพากษา
 ศาลมณฑลพายัพ ๑ นางสาวตรีณี ๑ เต็กหญิงชนิษฐ์ถึงแก่กรรม
 ตั้งแต่ยังเยาว์ ๑ นางอาภรณ์ ภรรยา นายร้อยเอกประยงค์ บุณนาศ ๑
 เต็กชายแดงถึงแก่กรรมตั้งแต่ยังเยาว์ ๑ รองอำมาตย์โทศิริ ๑ และ
 ยังมีบุตรชายหญิงด้วยภรรยาอื่น คือ นายพยนต์ ๑ นายเปลี่ยน ๑
 นายประพันธ์ ๑ ว่าที่รองเสวกตรีอุคม ๑ นางหลี่ ๑ นางสาวเหวี่ยง ๑
 นางสาวสมใจ ๑ นางสาววงศ์ ๑ รวมมีบุตรชาย ๗ คน หญิง ๗ คน
 รวม ๑๔ คน ถึงแก่กรรมเสียแล้ว ชาย ๑ คน หญิง ๑ คน รวม ๒ คน
 ยังคงอยู่ชาย ๖ คน หญิง ๖ คน รวม ๑๒ คน ได้ให้มีการศึกษา
 เล่าเรียนบำรุงเลี้ยงตามกำลังอิศตภาพ ประกอบด้วยฝักนิสสัยให้มี

ธิดยาธิบดีมุนลม่อม คงมีบุตรไคว้ราชการสนของพระเคชพระคุณ
อยู่ข้าง หวังพระขารมีปกเกล้าฯ เป็นที่พึ่งแก่วงศ์สกุลสืบไป

ในอวสาน นายหนู อมาตยกุล บัวยเป็นโรคมะเร็งในกะเพาะ
อาหาร ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๑๕ เมษายน พระพุทธศักราช ๒๔๗๑
อายุ ๖๘ ปี ครอบครัวและวงศ์ญาติทั้งในสกุลสัมพันธ์ ได้รวมกันช่วย
ทำการ กำหนดปลงศพที่วัดจักรวรรดิราชาวาส ในวันที่ ๕ มิถุนายน
พระพุทธศักราช ๒๔๗๑ ตามประเพณีนิยมเพื่อความสำเร็งได้ตลอดไป
ด้วยเคชพระขารมีปกเกล้าฯ เป็นที่พึ่ง ซึ่งได้ทรงชบเลี้ยงในวงศ์สกุล
ทั้งนี้เป็นลำดับมา พระเคชพระคุณเป็นต้นเกล้าฯ หากสติได้ ทั้ง
ระฤกถึงพระเคชพระคุณพระราชวงศ์ ขอขอบคุณท่านทั้งหลายที่ได้มีคุณ
เนื่องมา ซึ่งคงจะเป็นที่พึ่งแก่ครอบครัวที่กำพร้าต่อไปด้วย ผู้กำพร้า
ทั้งนี้ยังหวังที่จะสนของพระเคชพระคุณและสนของคุณในภายหน้าจนตราขายเท่า
ชีวิตหาไม่

ประวตินข้าพเจ้าเขียนตามที่ไคว้รู้เห็นเองข้าง ใต้ตามจากผู้อื่น
บอกเล่าข้าง ถ้าจะขอพร่องเกินเลยไปประการใด ขออภัยโทษแก่ท่าน
ผู้รู้เห็นดีกว่า เพราะข้าพเจ้าก็เป็นผู้มีอายุน้อยกว่าท่านผู้ถึงแก่กรรม
มาก คงตั้งใจแต่จะช่วยสนของคุณข้าง ด้วยความรักใคร่นับถือกันมา
ประกอบด้วยพอใจมากในพระยาอมาตยพงศ์หัวหน้าผู้สืบสกุลนี้ มี

(๗)

ไม่ตรีจิตต์เป็นถานมิตรภาพต่อกันสืบมา ไม่เปลี่ยนแปลงกิริยาอาการ
ในขณะใด ๆ เลย ทั้งได้ร่วมราชการกันในมณฑลปัตตานีเป็นที่
พอใจมากอีกชั้นหนึ่ง

กรุงเทพฯ ๗ วันที่ ๒๕ พฤษภาคม พระพุทธศักราช ๒๔๗๑

พระยาอุดมพงษ์พิบูลย์สวัสดิ์

สารบรรพ์

จดหมายของท่านมองซิเออร์เซเบเรต์

ว่าด้วยการเดินทางเข้ามาประเทศสยาม	หน้า	๑
ว่าด้วยมองซิเออร์เดคาตซันไปหาผู้รักษาเมืองบันตำ เพื่อทำความตกลงในเรื่องยิงสลัก แลเพื่อขนไปหาน้ำ แลขอเสบียงอาหาร	”	๘
เจ้าเมืองซอลันดาไม่ยอมให้ขนไปหาน้ำแลเสบียง อาหาร	”	๘
มองซิเออร์เดคาตซันไปหาเจ้าเมืองขาคาเวีย เพื่อทำ ความตกลงในเรื่องยิงสลัก แลขอน้ำเสบียงอาหาร	”	๑๐
เจ้าเมืองขาคาเวียยอมอนุญาตให้พวกเรือขึ้นไปหาซื้อ อาหารได้ แต่ไม่ยอมยิงสลักคอบ	”	๑๑
ว่าด้วยออกพระวิสุทธสุนทรไม่ชอบฝรั่งเศส	”	๑๕
ว่าด้วยฝรั่งเศสจะขอเมืองมะริด	”	๑๖
ว่าด้วยจะให้กองทัพฝรั่งเศสกระทำสัตย์สาบาน ต่อพระเจ้ากรุงสยาม	”	๑๗
ว่าด้วยกระสุนลูกแตก แลกกองทัพข่านใหญ่ซึ่ง พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ส่งมาถวายพระเจ้ากรุงสยาม	”	๑๘

ว่าด้วยเรื่องจะให้ข้าทูลวงตาซาค์ขยายความลับ	หน้า	๑๙
ว่าด้วยเรื่องพระเจ้ากรุงสยามประกาศสงคราม กับอังกฤษ	”	๒๔
ว่าด้วยข้าราชการไทยลงมารับราชทูตฝรั่งเศส	”	๒๗
ว่าด้วยนิสัยของไทย	”	๒๘
วิธิดำเนินการของมองซีเออร์คอนซตันซ์	”	๓๑
ว่าด้วยราชทูตสยามขึ้นบก ฝรั่งเศสยิงปืนใหญ่ส่ง เป็นเกียรติยศ	”	๓๓
ว่าด้วยเรื่องเครื่องมีอสำคัญ	”	๓๔
ว่าด้วยเรื่องจะพาเรือรบเข้ามาวางกอก	”	๓๖
ว่าด้วยมองซีเออร์คอนซตันซ์เอาทหารไทยมาหัด ทำทหาร	”	๓๗
ว่าด้วยบาทหลวงตาซาค์มีอำนาจที่จะเซ็นหนังสือสัญญา แทนพระเจ้ากรุงสยามได้	”	๓๘
ว่าด้วยความเห็นของฝรั่งเศสในข้อสัญญา	”	๓๙
บาทหลวงตาซาค์ให้ฝรั่งเศสเลิกเอา ๓ อย่าง	”	๔๑
ว่าด้วยฝรั่งเศสกำหนดวันขึ้นบก	”	๔๕
มองซีเออร์คอนซตันซ์ส่งเรือมารับกองทัพฝรั่งเศส	”	๔๖

ก

ว่าด้วยการต้อนรับวีรราชทูตฝรั่งเศส	หน้า	๔๗
ว่าด้วยมองซีเออร์คอนซตันซ์เลือกเอนายาทหารฝรั่งเศส		
ไปเป็นผู้บังคับบัญชาทหารไทย	”	๕๔
เรื่องมองซีเออร์เตฟาสนำพลทหารขึ้นใหญ่ไปมอบให้		
มองซีเออร์คอนซตันซ์สำหรับประจำตัว	”	๕๘
เรื่องขาดหลวงตาซาค์เป็นเลขานุการของมองซีเออร์		
คอนซตันซ์	”	๖๐
ราชทูตฝรั่งเศสออกจากบางกอก ขึ้นไปกรุงศรีอยุธยา	”	๖๑

จดหมายเหตุคณะพ่อค้าฝรั่งเศส
ซึ่งเข้ามาตั้งเครื่องกรงศรีอยุธยา
ตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
(ต่อจากภาค ๖ ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๔๖)

จดหมายเหตุของมองซีเออร์เซเบเวต์
ซึ่งเป็นเอกอัครราชทูตของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส
ไปเจริญทางพระราชไมตรีกับพระเจ้ากรุงสยาม
เมื่อปี ค.ศ. ๑๖๘๗-๑๖๘๘
(พ.ศ. ๒๒๓๐-๒๒๓๑)

เมื่อวันที่ ๑๐ เดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๖๘๗ (พ.ศ. ๒๒๒๙)
ข้าพเจ้าได้ออกจากกรุงปารีส เดินทางไปเมืองนาค์และเลยไปท่าเรือ
ปอดทลย เพื่อไปสั่งการในเรื่องที่จะให้เรือของบริษัทชอเปร์ซิเคน และชอ
อียเอไตเตรียมการออกเรือ เพราะกำหนดเรือเปร์ซิเคนจะได้ออกไปยัง
ฝั่งคอโรมันเดล และเรืออียเอไตได้ไปยังเมืองซุรัต ข้าพเจ้าจึงได้
เดินทางต่อไปและได้ถึงเมืองเบรสต์เมื่อวันที่ ๒๘ เดือนกุมภาพันธ์
ครั้นข้าพเจ้าไปถึงเมืองเบรสต์ได้เห็นเรือรบหลวง คือ เลอกายยา ๑
ลัวโซ ๑ ลาลัว ๑ เลอโครมาแก ๑ และลานอมานท์ ๑ ทอดสมอบอยู่

ที่ท่าเรือ และเรือเหล่านี้ก็เตรียมพร้อมที่จะแล่นไปยังประเทศสยาม
 อยู่แล้ว แต่เรือทั้ง ๕ ลำนี้ได้บรรทุกน้ำและเสบียงอาหารไว้เต็มทุกลำแล้ว
 จนจะหาที่บรรทุกของอื่นไม่ได้ เพราะของที่ระต้องบรรทุกลงเรือเหล่านี้ยังมี
 อีกมาก เช่นหีบของต่าง ๆ ที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ส่งไปพระราชทาน
 ยังประเทศสยาม ของเสบียงอาหารสำหรับกองทัพที่จะไปประจำอยู่
 ในเมืองไทย หีบของต่าง ๆ ที่บริษัทได้ให้จัดทำขึ้นตามที่พระเจ้ากรุงสยาม
 ได้สั่งให้ทำ หีบของต่าง ๆ ของท่านราชทูตสยาม ของ ฯ มองซิเออร์
 เทอลาลูแบร์และของ ฯ ข้าพเจ้า เป็นต้น ของเหล่านี้ได้มาถึงเมืองเบรสต์
 แต่ครั้งเดียวเท่านั้น นอกจากนั้นยังคอยให้มาถึงจากซาฟร์เทอกราช
 ทุกเวลา เพราะของเหล่านี้ได้ให้เอาลงเรือของบริษัทชื่อ ซังลูอิชัง ที่
 ซาฟร์เทอกราช เพื่อให้ส่งต่อไปยังเมืองเบรสต์

รุ่งขึ้นเมื่อข้าพเจ้าได้พบปะสนทนากับมองซิเออร์เดครุไซผู้รักษาการ
 เมืองเบรสต์ และบรรดากบัตันนายเรือเสร็จแล้ว ข้าพเจ้าจึงได้ลงไปท่าเรือ
 พร้อมกับมองซิเออร์เคอวอครีร์ ได้เห็นว่าเรือเหล่านี้ได้บรรทุกของเสีย
 เต็มลำแล้ว ไม่มีที่ที่จะบรรทุกของที่จำเป็นจะต้องเอาไปเมืองไทยด้วย
 ได้แล้ว ข้าพเจ้าจึงได้เรียกประชุมที่บ้านผู้รักษาการเมืองเบรสต์ จึงเป็น
 อันตกลงกันว่า มองซิเออร์เทอลาลูแบร์ กับตัวข้าพเจ้าจะได้ให้จัดเตรียม
 เรือซอลามาลิน ซึ่งเป็นเรือว่างเปล่าไว้ อีกลำ ๑ เมฆของต่าง ๆ ได้
 บรรทุกลงเรืออีก ๕ ลำแล้ว ยังเหลืออยู่อีกมากน้อยเท่าไร จะบรรทุกลง
 เรือซอลามาลินให้หมดทีเดียว เพราะในเรื่องนี้จะรอคอยคำสั่งจากกรุงปารีส
 ไม่ได้ ด้วยเกรงจะออกเรือไม่ทันกับระยะ เมื่อได้ตกลงกันเช่นนั้นแล้ว

เจ้าพนักงานได้จัดเตรียมเรือลามาลินอย่างรวดเร็วกว่าที่สุด จนถึงวันที่ ๒๘ เดือนกุมภาพันธ์ เรือทั้ง ๖ ลำก็พร้อมที่จะแล่นไข่ออกเดินทางได้

เมื่อวันที่ ๑ เดือนมีนาคม เรือทั้ง ๖ ลำได้กางใบแล่นออกจากเมือง เบรสต์ และในวันนั้นเองเวลาเที่ยงเรือได้ไปทอดสมอที่หน้าเมืองคามาเร เพราะสายน้ำเชี่ยวหนักและลมก็สงบลงด้วย

รุ่งขึ้นวันที่ ๒ เดือนมีนาคม เวลาเช้ามีคลื่นได้พัดมาถูกทิศ เรือ จึงได้กางใบแล่นออกต่อไป และได้ตั้งทางตรงไปเกาะมาเตรา เพื่อจะ ได้ไปตรวจเกาะนั้นด้วย

วันที่ ๘ เดือนมีนาคม ลมได้พัดเหมาจากทิศตะวันตกเฉียงเหนือ และกลายเป็นลมพายอย่างร้ายแรง จนเรือทั้ง ๖ ลำต้องลดใบหมด เหลือไว้แต่ใบที่เสาซึ่งเท่านั้น ไม่อื่อกก็ชั่วโมงทะเลก็เกิดเป็นคลื่นอย่าง ร้ายแรง จนเรือที่บรรทุกของไว้เพียงหน้ากัวลจะเป้นอันตรายจมลง ในเรือทั้ง ๖ ลำนี้ มีแต่เรือเลอกายยาลำเดียวเท่านั้น ที่ไม่ถูกความ เสียหายอย่างไ้โต นอกจากนั้นได้ถูกพายจนเสากระโดงชำรุดทุกลำ และ เรือลิวโซได้ถูกพายจนตะเกียบเสากระโดงกลางหัก ลมพายุนี้ได้พัด อย่างกล้าถึง ๓๖ ชั่วโมงแล้วพายจึงได้สงบลง เรือก็ได้แล่นไข่ออกไปตาม ทางต่อไป

เรือได้ผ่านเส้นศูนย์กลางโลกย์เมื่อวันที่ ๑๘ เดือนเมษายน ใน เส้นลองจิจูด ๓๕๘ องศา และได้รับความลำบากเป็นอันมากเพราะไม่มี ลมพัดมาเลยถึง ๑๕ วัน

เมื่อวันที่ ๑๓ เดือนมิถุนายนเวลาเที่ยง เรือไค้เข้ามาใกล้แหลม
 เคปออฟฟอกโฮป และเมื่อเรือยังห่างจากเขาโลอนหนทาง ๔ ไมล์ก็ยังคง
 ไม่เห็นฝั่ง เพราะเวลานั้นมีเมฆหมอกมัวไปหมด ในวันนั้นเองเวลาค่ำ
 เรือไค้เข้าทอดสมอในอ่าวลากาล ตรงกับข้อมและห่างข้อมประมาณ
 ๓ ไมล์ เมื่อเรือไค้มาถึงนั่นแล้ว ไค้พบกับเรือลาลัวซึ่งไค้ปลัดักกัน
 เมื่อคราวถูกพายุเมื่อวันที่ ๘ (มีนาคม) ซึ่งกระทำให้เราไม่มีความยินดี
 เป็นอันมาก เพราะในเวลาที่ถูกพายนั้นคนในเรือไค้เล่าว่า เขาไค้เห็น
 เรือลาลัวถูกพายุเสากลางหัด จึงเป็นข้อวิตกกัณฑ์ว่า เรือลำนั้นน่า
 กลัวจะต้องแวะเข้าไปเมืองลิซบอนเสียแน่แล้ว

พอเรือทุกลำไค้ทอดสมอเรียบร้อยแล้ว มอนซิเออร์เคอไวค้ครู้
 ก็ไค้จัดให้นายทหารเรือขึ้นไปบนบก เพื่อไปทำความตกลงกับผู้รักษาการ
 ทำเรือนในเรื่องที่จะยิงสลัก และเพื่อไปขออนุญาตขึ้นไปรับน้ำพัน และ
 สะเบียงอาหาร ก็ทั้งให้ไปขออนุญาตให้พาคคนที่ช่วยเจ็บขึ้นไปบนบกด้วย
 เพราะคนที่เจ็บป่วยนั้นมีจำนวนมาก และในเรือเลอโครมาแกลำเดียว
 เท่านั้นที่มีคนช่วยทำการไม่ได้กว่า ๑๐๐ คน

มอนซิเออร์เคอแซนคแล นายเรือเอกไค้ขึ้นไปบนบกหาท่านผู้ว่า
 ราชการเมือง และท่านผู้ว่าราชการเมืองก็ไค้รับรองอย่างดีและอนุญาต
 ให้ตามความต้องการทุกอย่าง มอนซิเออร์เคอลาคาล ผู้เป็นหน้าที่
 คอมีแซ ก็ไค้ขึ้นไปบนบกพร้อมกับมอนซิเออร์เคอแซนคแล เพื่อไปทำความ
 ตกลงให้พาคคนช่วยขึ้นบกในวันพรุ่งนี้ เพราะไม่อยากจะให้เสียเวลา และ
 จะไค้เตรียมการสำหรับให้ไค้เดินทางต่อไปโดยเร็วที่สุดที่จะไปได้

รุ่งขึ้นวันที่ ๑๒ เดือนมิถุนายน ได้จัดการพาคนป่วยออกจากเรือไปขึ้นบก และต่างคนก็ต่างขึ้นไปบนบกเพราะไต้อาศัยในเรือมาช้านานแล้ว แต่ถ้าจะพูดไปการเดินทางคราวนี้ก็ได้เดินทางอย่างเรียบร้อย เพราะได้ กินเวลาจากเบรสต์ถึงแหลมเคปออฟฟูกุโซปเพียง ๓ เดือน ๑๑ วันเท่านั้น เมื่อข้าพเจ้าได้ ไปถึงแหลมเคปออฟฟูกุโซป ข้าพเจ้าก็ได้มีจดหมาย ไปถึงท่านมองเซนเยอร์มาควิศเคอเซเนเลอะบิชหนึ่ง พร้อมกับมองซิเออร์เคอดาลูแบร์ และได้รายงานเหตุการณ์ทั้งปวงตลอดจนถึงวันที่ถึงแหลมเคปออฟฟูกุโซปแล้ว และถึงแม้ว่าข้าพเจ้าเชื่อแน่ว่า หนังสืออะบิชของท่านมาควิศเคอเซเนเลอะบิชจะได้รับไว้แล้ว เพราะข้าพเจ้าได้ฝากไปกับเรือลามาลินั้น แต่เพื่อกันมิให้พลาดได้ข้าพเจ้าจึงได้คัดสำเนาจดหมายอะบิชนั้นส่งไปอีกครั้ง ๑

ด้วยเรือทั้ง ๕ ลำได้ใบลงไปแล้ว เพราะเหตุที่เสบียงอาหารได้หมดไปมากในระหว่างเดินทาง ข้าพเจ้าจึงได้ตกลงจะเอาของทิ้งบรรทุกลงเรือมาลินนั้นมาเฉลี่ยบรรทุกลงในเรืออีก ๕ ลำ เพราะเรือเหล่านี้มีที่ว่างแล้ว และจะได้ส่งเรือลามาลินกลับไปยังประเทศฝรั่งเศสต่อไป

เมื่อวันที่ ๒๕ เดือนมิถุนายน เรือทั้ง ๕ ลำได้เตรียมพร้อมที่จะแล่นใบออกจากแหลมเคปออฟฟูกุโซป และคนในเรือก็ได้ตั้งเรือพร้อมกันหมดแล้ว แต่ชะเอิญลมได้พัดมาผิดทางและพัดมาอย่างแรงกล้าด้วย จึงยังออกเรือไม่ได้ จำเป็นต้องพักอยู่ที่แหลมเคปออฟฟูกุโซป จนถึงวันที่ ๒๘ มิถุนายน คลื่นลมก็จึงได้แล่นเรือออกจากแหลมเคปออฟฟูกุโซปเดินทางไปยังเมืองฆาตาเวียต่อไป

เมื่อไค้ออกจากแหลมเคปออฟกูดโฮปนั้น เรือไค้ทั้งสี่มุ่งไปทาง
ทิศใต้จนถึง ๒๘ องศาครึ่งไค้ เพื่อไปให้พบลมที่พัดจากตะวันตกเฉียงใต้
ครั้นไปถึงที่ลมพัดมาถูกต้องทิศที่ต้องการแล้ว ก็เกิดคลื่นลมอย่างแรงกล้า
จนถึงกับเรือลวโซซึ่งเป็เรือที่ข้าพเจ้าเดินสารไปนั้น ไค้พลัดจากเรือ
อื่น ๆ เพราะเวลานั้นมีทั้งคลื่นลมและเมฆหมอกด้วย เรือลวโซไค้
ถูกคลื่นลมตลอดทางจนถึงหน้าเกาะมาตากาศกา และในระหว่างที่ถูก
คลื่นลมนั้น ไบเรือไค้ข้ากและปลิวไปกับลมหลายครั้ง และในคืน
วันที่ ๓๐ เดือนกรกฎาคมนั้น ไบใหญ่ไค้ข้ากออกเป็ ๒ ท่อน มอชชีเออร์
คูเคนไค้ให้รับจัดการซ่อมไบที่ขาคนั้น และภายใน ๒๔ ชั่วโมงก็ไค้
ซ่อมเสร็จพอใช้ ไค้ต่อไป ณวันอาทิตย์ วันที่ ๓๑ เดือนกรกฎาคม ไค้
เห็นเรือแล่นไบอยู่ไค้ลมเรล้า ๑ เราจึงไค้กลับเรือแล่นตามเรือลำนั้น
เพราะเข้าใจว่าคงจะเป็นเรือในกองทัพเรือของเรานั่นเอง และความจริง
เรือลำนั้นก็คือเรือลาลัว ซึ่งไค้พลัดจากเรืออื่น ๆ เหมือนกัน

ตั้งแต่นั้นไปคลื่นลมไค้สงบลงเรือเดินไค้สะดวกขึ้นกว่าเก่า จึงไค้
ตั้งเข็มเดินไปทางทิศตะวันออกต่อไป ครั้นวันที่ ๔ เดือนสิงหาคมเวลา
บ่ายประมาณ ๓ หรือ ๔ โมง เรือไค้เดินเข้าไปใกล้กับฝั่งที่เรียกกันว่า
ลาคอนคอก และคะเนว่าเรืออยู่ห่างกับฝั่งประมาณ ๓ ไมล์ และฝั่งอยู่
ไค้ลม ครั้นเมฆหมอกที่มีอยู่ขมุกขมัวไค้หายไปแล้ว ต่างคนก็ต่าง
ตกใจกันที่ไค้เห็นฝั่ง เพราะพวกนำร่องไค้คะเนว่าเรือยังอยู่ไกลกับฝั่ง
อย่างน้อย ๘๐๐ ไมล์ และเมื่อเวลาเที่ยงก็ไค้วักแควเห็นว่าเรือไค้อยู่ใน
แลติจูด ๓๑ องศาครึ่งไค้ แต่ครั้นเรือไค้เข้ามาใกล้ชิดกับฝั่งเช่นนั้น จึงต้องรีบ

เห็นเรือออกไปหาทะเลลึกทันที เจ้าพนักงานได้ รับทงคองหยงนำแต่ตั้ง
หาได้ตั้งคืนไม่ ภูมิประเทศและรูปร่างของฝั่งนุกก็ตรงกับที่เขียนไว้ใน
แผนที่ เมื่อมองดูก็เป็นทงคองมนักหนา เพราะเป็นพนทคินสงซนไป
เป็นเนิน และมีคนไม่เขี้ยวเต็มไปหมด แต่ถ้าจะว่าไป ระคนก็เป็นระคน
หนาวของเมืองเหล่านี้แล้ว แต่ตั้งตั้งนั้นคนไม่ก็ขงเขี้ยวตงคองมาก

เมื่อเรือได้หันออกไปหาทลิกเพื่อพินอนตรายที่จะมีตามฝั่งนี้ เพราะ
แถบเหล่านี้ไม่มีใครจะมีใครรู้จักกันแล้ว มองซีเออร์คยูเคนได้เรียก
บรรดาพวกนำร่อง และเชิญข้าพเจ้ากับมองซีเออร์เคอลาลูแบร์ไปประชุม
เพื่อปรึกษากันว่าจะควรทำอย่างไรต่อไป จึงเป็นอันตกลงกันว่า ให้เรือ
ตั้งเข็มตรงไปทิศเหนือ เพื่อผ่านไปในระหว่างเกาะนิวซอลันและเกาะ
เล็ก ๆ ที่เรียกกันว่า เกาะตรีซาล การที่ได้ตกลงกันตั้งนั้นก็เพราะเห็นกัน
ว่าเกาะนิวซอลันนั้น พวกซอลันคา^(๑) เป็นผู้ที่ได้ไปพบ เพราะพวก
ซอลันคาได้ออกจาก เมืองยาตาเวียสำหรับไปเที่ยวตรวจตามเกาะเหล่านี้
โดยละเพาะ เพราะฉะนั้นจึงได้คาดกันว่าเกาะเหล่านี้คงจะงกไว้ในแผนที่
ทางแถบเกาะยาวา ตรงกว่าที่ได้จัดไว้ทางแหลมเคปออฟฟุกโฮป เรือ
จึงได้เดินทางแล่นไปตรวจเกาะยาวาต่อไป

เมื่อวันที่ ๑๘ เดือนสิงหาคม เรือได้แล่นมาตรงหน้าเกาะยาวา
และได้แล่นเรือเข้าไปใกล้เกาะประมาณระยะห่าง ๓ หรือ ๔ ไมล์ บรรดา
พวกนำร่องจึงได้รู้สึกวาท่าได้พบดินสอง ดินภูเขาในวันนั้นเป็นการตรงถูกต้องที่

(๑) เนื้อความตรงนี้ในต้นฉบับความขาดหายไปทั้งวรรค ทว่าพวกซอลันคา
นั้นผู้แปลเติมลงไปเอง เพราะเห็นว่าความอย่างอื่นจะไม่ได้ความ

แล้ว เพราะเกาะนี้ตรงกับแผนที่ ที่ท่านมาควิคเคอเซเนลได้ ให้ข้าพเจ้า
ไว้ที่พระราชวังเวอซาเย พวกนำร่องจึงได้ ใช้แผนที่นั้นตลอดจนถึงช่อง
ซอนตา

เมื่อวันที่ ๒๐ เดือนสิงหาคม เวลากลางคืนเดือนหงายเรือได้แล่น
เข้าไปในช่องซอนตา และผะอืดผะอืดเพราะที่คลื่นก็พัดถูกทางพอเข้าช่อง
ได้สักครู่ เพราะโดยมากในระลอกการเดินเรือในช่องนี้เป็นการลำบากมาก
โดยเหตุที่ลมมักจะพัดมาผิดทางอยู่เสมอ ในคืนวันนั้นเองเรือได้ไป
ทอดสมออยู่ที่เกาะเล็ก ๆ เกาะ ๑ ซึ่งเรียกกันว่าเกาะเลอซาไป

รุ่งขึ้นเวลาเช้ามีต เรือได้กางใบแล่นตรงไปยังเมืองบันคำต่อไป
เพราะมองซีเออร์ ไวทริคูร์ได้ค้นหามาไว้กับเรือลำอื่น ๆ ว่าในระหว่างที่
เดินทางจากแหลมเคปออฟกอสไปเมืองชาตาเวีย ถ้าจะเกิดพลัด
พรากจากกันไปแล้ว ก็ให้ไปรอกันอยู่ที่เมืองบันคำต่อไป

ณวันที่ ๒๓ เดือนสิงหาคมเรือได้แล่นเข้าไปในท่าเรือเมืองบันคำ
และในวันนั้นเองเวลาค่ำ เรือได้ทอดสมอลงที่หน้าเมือง ห่างจากคลัง
ประมาณครึ่งไมล์ มองซีเออร์เคเนจึงได้จัดให้มองซีเออร์เคคาตนาย
เรือเอกขึ้นไปหาผู้รักษาเมือง เพื่อให้ไปทำความตกลงในเรื่องยิงสลุด
และเพื่อไปขออนุญาตให้ขึ้นไปหาน้ำและซื้อเสบียงอาหารด้วย

ผู้รักษาเมืองบันคำได้รับรองมองซีเออร์เคคาตอย่างดี แต่ได้บอก
กับมองซีเออร์เคคาตว่า ตามความที่ต้องการน้ำและเสบียงอาหารนั้น
ผู้รักษาเมืองหาได้เป็นใหญ่ในที่นั้นไม่ ถ้าจะต้องการของเหล่านี้แล้ว
จะต้องไปพบกับเจ้าแผ่นดินเมืองบันคำจึงจะได้ เพราะผู้รักษาเมืองบันคำ

มาอยู่ในเมืองนั้นเพราะสำหรับมาจัดการค้าขายให้แก่บริษัทเท่านั้น หาก
ได้เกี่ยวข้องกับกิจการอย่างอื่นไม่ ในทันใดนั้นผู้รักษาเมืองยื่นคำใต้
จัดให้เจ้าพนักงานคน ๑ ไปบอกให้เจ้าแผ่นดินเมืองยื่นคำทราบดีถึงการที่
เรือลำนไค้มาถึง และบอกให้ทราบถึงความต้องการของเรือลำนไค้ด้วย
อีกสักครู่ ๑ เจ้าพนักงานคนนั้นได้กลับมาพร้อมกับเจ้าพนักงานของเจ้า
แผ่นดินยื่นคำคน ๑ ซึ่งเขาพูดกันว่า เป็นนายทหารบังคับกองทหารรักษา
พระองค์ของเจ้าแผ่นดินยื่นคำ เจ้าพนักงานผู้นี้ได้บอกกับมองซีเออร์
เดคาตว่า เจ้าแผ่นดินยื่นคำนายของเขาอนุญาตให้ไปหาน้ำและเสบียง
อาหารได้ แต่ต้องให้แล้วเสร็จภายใน ๒๔ ชั่วโมง เมื่อครบกำหนด
๒๔ ชั่วโมงแล้วให้เรือถอนสมอออกไปจากท่าเรือให้หมด เพราะเจ้า
แผ่นดินยื่นคำไม่ยอมให้เรือมาอยู่ในเมืองนี้ช้ากว่าที่ได้กำหนดมาให้

มองซีเออร์เดคาตจึงได้รีบกลับลงเรือ เพื่อมารายงานให้นายเรือผู้
บังคับการของตัวทราบตามเรื่องราวที่ได้กล่าวมาแล้ว การที่เจ้าแผ่นดิน
ยื่นคำใต้ศอกมากดังนี้ เราคงถือว่าเป็นการที่เจ้าเมืองซอลันดาไม่ยอม
ให้เราขึ้นไปหาน้ำและเสบียงอาหาร แต่ไม่ยอมด้วยน้ำนวล เพราะการ
ที่อ้างเจ้าแผ่นดินเมืองยื่นคำนั้นก็เป็นการอ้างโดยไม่มีมูล เพราะเจ้า
แผ่นดินเมืองยื่นคำหาได้มีอำนาจไม่ พวกเขาซอลันดาเป็นใหญ่สิทธิ์ขาด
อยู่ในเมืองยื่นคำ จนที่สุดตัวเจ้าแผ่นดินเมืองยื่นคำเองก็ถูกควบคุมเท่า
กับเป็นชะเลย ด้วยพวกซอลันดาใต้ ให้กองทัพไปควบคุมอยู่เสมอ

แต่การที่พวกซอลันกาให้ทหารไปควบคุมเจ้าแผ่นดินบ้านค่านั้นหาได้เรียกว่าเป็นการควบคุมไม่ แต่เรียกว่าเป็นการให้เกียรติยศแก่เจ้าแผ่นดินบ้านค่างาก

การที่เจ้าเมืองบ้านค้ำขี้ของไม่ยอมตามความประสงค์ของเราเช่นนี้ จึงทำให้เราต้องออกรือไปเมืองขาคาเวีย เพื่อหาน้ำและเสบียงอาหารซึ่งจวนจะขาดมืออยู่แล้ว เพราะฉะนั้นรุ่งขึ้นเวลาเช้ามกเราจึงได้ให้เรือถอนสมอออกจากเมืองบ้านค้ำ แต่ตอนกลางคืนนั้นเจ้าเมืองซอลันกาได้ส่งไก่หลายตัว โคสองสามตัว กบขี้ผลไม้ต่าง ๆ เป็นอันมากมาทำเป็นของกำนัลแก่มองซีเออร์เคเคน ซึ่งเป็นการเหมาะมากเพราะของเหล่านี้พอได้เป็นเสบียงเจือจานจนกว่าจะไปถึงเมืองขาคาเวีย และเรือของเราก็ได้ไปทอดสมอที่เมืองขาคาเวียเมื่อวันที่ ๒๖ เดือนสิงหาคม

ที่เมืองขาคาเวียนี้มีเรือซอลันกาจอดอยู่ ๓๓ ลำ และมีเรือบรรทุกของจอดอยู่ ๒ ลำ แต่เรือบรรทุกของนั้นได้ถอนสมอแล่นเรือออกไปในวันนั้นเอง ลำ ๓ จะไปเมืองไทย อีกลำ ๓ จะไปฝั่งคอรอมันเกล พอเรือได้ทอดสมอเรียบร้อยแล้ว มองซีเออร์เคเคนก็จัดให้มองซีเออร์เคคาตชนไปหาเจ้าเมืองซอลันกา เพื่อไปทำความตกลงในเรื่องที่จะยิงสลักและเพื่อขอน้ำและเสบียงอาหารเช่นเดียวกับที่ขอเจ้าเมืองบ้านค้ำมาแล้ว ในขั้นต้นเจ้าเมืองซอลันกาไม่ใคร่จะรับรองมองซีเออร์เคคาตเลย และไม่ยอมอนุญาตตามคำขอร้อง มองซีเออร์เคคาตจึงได้ชี้แจงแก่เจ้าเมืองซอลันกาว่า เวลานี้ประเทศซอลันคาก็ยังเป็นไมตรีอยู่กับพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ถ้าเจ้าเมืองซอลันกาไม่ยอมให้ตามคำขอร้องนี้ ก็เท่ากับเป็น

การชักชัยไม้ตรีในระหว่างประเทศทั้ง ๒ เมื่อเจ้าเมืองซอลันคาได้ฟัง
 มองซีเออร์เคคาตซ์แจ้งถึงนิจได้รู้สึกตัวขึ้นมา จึงได้ยอมให้พวกเรือ
 ขนไปหาซื้อเสบียงอาหารได้ และรับรองว่าจะได้จันทน์ส่งลงไปทีเรือ
 ให้ด้วย แต่ในเรื่องยิงสลกคนนั้นเจ้าเมืองจะไต่สั่งให้ผู้บังคับการเรือซอลันคา
 ยิงตอย มองซีเออร์เคคาตซ์ได้ตอยว่า การที่จะให้ผู้บังคับการเรือ
 ซอลันคายิงสลกตอย เป็นการไม่สมควรแก่เกียรติยศของเรือพระเจ้า
 กรุงฝรั่งเศส แต่ขอให้ยอมยิงสลกตอยนัดก่อนที่จะไต่ มีฉนวนฝ่าย
 เรือรบฝรั่งเศสก็จะไม่ยอมยิงสลกให้ซอลันคาเหมือนกัน เจ้าเมืองซอลันคา
 จึงได้ตอยว่าเรือของผู้บังคับการกองทัพเรือซอลันคาจะกลับมาถึงภายใน
 ใน ๒-๓ วันแล้ว เพราะฉนวนนี้หรือเรือลันมาดงเสียก่อนจึงค่อยยิงสลก
 ได้ตอยกันภายหลัง เมื่อพุกกันเพียงเท่านั้นแล้ว มองซีเออร์เคคาตซ์
 ได้ลาเจ้าเมืองซอลันคากลับมาเรือ เพื่อบรรยายให้ผู้บังคับการนายของตัว
 ทราบตามเรื่องราวที่ไปพุกจากกัน และมองซีเออร์เคคาตซ์ก็บรรยายเพิ่มเติม
 ขึ้นอีกว่า เจ้าเมืองซอลันคาได้ห้ามมิให้ผู้ใดผู้หนึ่งซึ่งอยู่ในเรือรบ
 ฝรั่งเศสได้ขึ้นบกเป็นอันขาด แต่ถึงเจ้าเมืองจะห้ามเช่นนั้นก็ตามพวก
 เราก็กหาฟังไม่ เพราะรุ่งขึ้นพวกเราก้ไต่ ขนไปบนบกเที่ยวหาซื้ออะไร
 รับประทาน และให้พักอยู่ที่เมืองฆาตาเวียถึง ๑๒ วัน

เมื่อวันที่ ๒๙ เดือนสิงหาคมพวกเราไต่ทราบข่าวมาจากเมืองบันคำ
 ว่าเรือรบฝรั่งเศสช้อกายยากับเรือรบอีก ๒ ลำไต่ผ่านเมืองบันคำมาแล้ว
 และว่าเจ้าเมืองบันคำได้ส่งหนังสือของมองซีเออร์ดูเคนให้ผู้บังคับการเรือ
 แล้ว หนังสือฉบับนั้นคือเป็นหนังสือที่มองซีเออร์ดูเคนไต่เขียนไว้สำหรับ

ฝากให้มองซีเออร์เคอไวครึร์ ในเวลาที่มาถึง บอกให้ทราบในเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เปนมามาก ซึ่งทำให้เป็นการจำเป็นที่ต้องเลยไปเมืองฆาตาเวีย และจะได้คอยเรือต่าง ๆ ให้ไปพร้อมกันที่เมืองฆาตาเวียจนถึงต้นเดือนกันยายน ตามที่ได้นัดหมายทำความตกลงกันไว้ที่แหลมเคปออฟกุกโซป

เมื่อวันที่ ๑ เดือนกันยายนได้เห็นเรือรบฝรั่งเศส ๓ ลำแล่นมาแต่ไกล และในวันนั้นเองเวลาเที่ยง เรือรบทั้ง ๓ ลำก็ได้มาทอดสมอที่ท่าเรือเมืองฆาตาเวีย พอเรือทั้ง ๓ ลำได้ทอดสมอเรียบร้อยแล้ว มองซีเออร์เคอไวครึร์ก็ได้จัดให้มองซีเออร์เคอแลขนบกลงไปหาเจ้าเมืองเป็นคำนิยและให้ไปทำความตกลงถึงเรื่องการยิงสลักด้วย แต่ทำอย่างไร ๆ เจ้าเมืองฆาตาเวียก็หาขอมเกยข้องในเรื่องยิงสลักไม่ มองซีเออร์เคอแลจึงได้อธิบายว่า เรื่องยิงสลักนั้นเป็นการที่มีกำหนดคร่าววางไว้เป็นระเบียบที่ประเทศยุโรปแล้ว ไม่มีการชักข้ออย่างใดเลย และเจ้าเมืองที่แหลมเคปออฟกุกโซปก็ได้ปฏิบัติตามแบบอย่างมาแล้ว มิได้มีความลำบากอย่างใดเลย เจ้าเมืองฆาตาเวียจึงได้ตอบว่า หนังสือสัญญาต่าง ๆ ที่ได้ทำกันไว้ในทวีปยุโรปนั้น ใช้ได้แต่เฉพาะในทวีปยุโรปเท่านั้น เมื่อได้ข้ามเส้นศูนย์กลางโลกย์มาแล้ว หนังสือสัญญาเหล่านั้นเป็นอันไม่ต้องถือกัน เพราะฉะนั้นทั้งมองซีเออร์เคอไวครึร์และมองซีเออร์คูเคนจึงมิได้ขอมยิงสลักคำนิยขอมฮอลันดา

รุ่งขึ้นมองซีเออร์เคอไวครึร์ได้ ขนมาหาข้าพเจ้าบนเรือ เพราะข้าพเจ้าเองพักอยู่ในเรือไทยเหตุที่มองซีเออร์เคอแลดูแบร์จะต้องการขึ้นไป

ที่เขยวบนยกโดยมิให้ใครรู้ว่าตัวเป็นราชทูต และข้าพเจ้าเห็นว่าถ้าข้าพเจ้า
 จะขึ้นไปอยู่บนยกด้วยอีกคน ๑ ก็จะไม่มีใครเหมาะ เพราะเป็นบ้านเมือง
 ต่างประเทศ มองซิเออร์เคอไวทรีครู้ได้มาแจ้งต่อข้าพเจ้าว่า ระวังให้
 เรารีบออกเรืออยู่แล้ว และถ้าเราจะเอาคนที่ช่วยเจ็บตามเรือ ขึ้นไป
 รักษาตัวบนยกแล้ว ก็น่ากลัวจะทำให้ชักช้าเสียเวลาหมดครกที่จะเดิน
 เรือไปเมืองไทยได้ ข้าพเจ้าจึงได้ตอบมองซิเออร์ไวทรีครู้ว่า ข้าพเจ้าเอง
 อยากจะทราบความจากนายเรือเรือเลอโตรมาแคและเรือลาวัล (เรือ
 ๒ ลำนี้ได้มาสมทบพบกับเรือของมองซิเออร์เคอไวทรีครู้ที่หน้าเมืองปานา)
 เสียก่อนว่า ๑ กลาสส์และคนช่วยในเรือทั้ง ๒ ลำนี้เป็นอย่างไรบ้าง ๒ เรือ
 ทั้ง ๒ ถ้าจะต้องการน้ำและเสบียงอาหารมากน้อยสักเท่าไร เมื่อข้าพเจ้า
 ได้ทราบในความ ๒ ข้อนี้แล้ว จึงจะสั่งให้กองทัพเรือได้ถอนสมอเดินทาง
 ต่อไปได้ เมื่อข้าพเจ้าได้ตอบเช่นนั้นแล้ว มองซิเออร์เคอไวทรีครู้จึงได้ไป
 ชักธงสัญญาณเรียกนายเรือเรือ ๒ ลำนั้นให้มายังเรือลัวโซ ครั้นก็ขึ้นเรือ
 เลอโตรมาแคกับเรือลาวัลได้มาที่เรือลัวโซแล้ว ก็ขึ้นเรือทั้ง ๒ จึงได้
 ชี้แจงว่า คนที่ช่วยเจ็บอยู่บนเรือนั้นจะต้องการเวลาพักบนยกอย่างน้อย
 ๑๕ วันตามความเห็นของแพทย์ประจำเรือ และถ้าไม่ให้พักถึง ๑๕ วัน
 แล้วก็ช่วยการที่จะพาคนที่เจ็บขึ้นไปบนยก เพราะการที่จะพาคนเจ็บขึ้นไป
 บนยกแต่ไม่ให้พักถึง ๑๕ วันนั้น จะกลับทำให้ช่วยหนักลงไปอีกก็ได้
 หากทำให้หายป่วยได้ไม่ แต่ส่วนน้ำและเสบียงนั้นจะเที่ยวหาให้พอไปถึง
 เมืองไทยให้เสร็จภายใน ๓ หรือ ๔ วันก็ได้

มองซีเออร์เคอไวครีครีจึงเห็นว่า ถ้าเรือได้พักอยู่ที่เมืองฆาตาเวีย
 ถึง ๑๘ วันแล้ว ก็เป็นอันหมดโอกาสที่จะไปถึงเมืองไทยในขั้นได้ มอง
 ซีเออร์เคนและนายเรืออื่น ๆ ก็มีความเห็นพ้องกับมองซีเออร์เคอไว
 ครีครีด้วย ข้าพเจ้าจึงจำเป็นต้องพบกับมองซีเออร์ไวครีครีว่า ในสิ่ง
 ที่ร้ายทั้งปวงสิ่งใดที่ร้ายยิ่งกว่าอย่างอื่น ก็จำเป็นต้องขอยกกันสิ่งนั้นไว้
 และอะไรจะร้ายยิ่งกว่าการที่จะไปให้ถึงเมืองไทยในขั้นไม่ได้เป็นไม่มีแล้ว
 เพราะตามแถบเหล่านี้ก็จะหาที่พักคอยระคองหน้าต่อไปก็ไม่มี ที่ที่จะหา
 สะเบียงก็ไม่มี จึงเป็นการน่ากลัวว่าพวกกะลาสีและคนเรือที่ยังเหลืออยู่
 จะต้องล้มตายด้วยอดอาหารนั่นเอง ถ้าผู้คนที่ล้มตายลงเช่นนั้นกำลัง
 ของคนที่จะเดินเรือต่อไปก็น้อยลง บางทีอาจจะมีคนไม่พอสำหรับพาเรือ
 กลับไปประเทศฝรั่งเศสก็จะเป็นได้ จึงได้เป็นอันตกลงเห็นพร้อมกันว่า
 ในวันที่ ๗ เดือนกันยายน ให้ออกเรือเดินทางไปเมืองไทยต่อไป และใน
 ระหว่างนี้ก็ให้รวบรวมหาสะเบียงและน้ำบรรรทกลงเรือเสียให้พอ

บรรรทานายเรือทั้งหลายก็ได้รีบไปจัดการตามที่ตกลงกันไว้นั้น
 เพราะฉะนั้นเมื่อในวันที่ ๗ เดือนกันยายน เรือทั้งหลายจึงได้ถอนสมอ
 แล่นใบออกจากท่าเรือเมืองฆาตาเวีย เดินทางคึกคักไปเมืองไทยต่อไป
 มองซีเออร์เคอไวครีครีได้เขียนหนังสือถึงไว้ที่เมืองฆาตาเวียฉบับ ๑ ถึง
 มองซีเออร์เคอครุเชลผู้บังคับการเรือลานอमानด์ บอกให้ทราบเหตุการณ์
 ต่าง ๆ ในเวลาที่เรือลำนนี้จะได้มาถึงเมืองฆาตาเวีย เพราะตั้งแต่ได้ถูก
 พายุเรือได้พลัดพรากจากกันเราก็กไม่ได้ข่าวคราวถึงเรือลานอमानด์เลย

การเดินทางในตอนนี้ได้ปรกติเรียบร้อยดีทุกอย่าง และเรือได้ผ่าน
 ช่องบังกาโดยไม่มีเหตุการณ์หรือมีอันตรายต่อเรืออย่างใดเลย

ในระหว่างที่เดินทางอยู่ และในเวลาที่พักอยู่ที่แหลมเคปออฟ
 กุกโฮยนั้น ข้าพเจ้าได้เคยสนทนากับบาทหลวงคาซาคหลายครั้งหลายหน
 บาทหลวงคาซาคจึงได้บอกกับข้าพเจ้าว่า บาทหลวงคาซาคเข้าใจว่า
 ออกพระวิสุทรสุนทรราชทูตที่ ๑ ของพระเจ้ากรุงสยามคงจะไม่สู้เต็มใจนัก
 ในการที่จะให้พวกฝรั่งเศสไปตั้งอยู่ในเมืองไทย เพราะออกพระวิสุทร
 สุนทรเป็นคนที่นับถือพระพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด บาทหลวงคาซาค
 จึงเชื่อว่าเมื่อไปถึงเมืองไทยแล้ว ออกพระวิสุทรสุนทรคงจะมีใจวนเว
 คือว่า ถ้าเห็นว่าการตั้งยงโคเป็รียบคี่ข้างฝ่ายพวกฝรั่งเศสแล้ว ออก
 พระวิสุทรสุนทรก็คงจะเลิกไม่เอาใจช่วยพวกฝรั่งเศส แต่ถ้าหากว่าไทย
 ไม่ใคร่จะเอาความช่วยเหลือพวกฝรั่งเศสและไทยไม่ใคร่จะพอใจฝรั่งเศส
 แล้ว ออกพระวิสุทรสุนทรก็คงจะหันเข้าช่วยไทย เพราะออกพระวิสุทร
 สุนทรไม่ใคร่จะชอบฝรั่งเศสเท่าไรนัก

ด้วยเหตุที่ข้าพเจ้าได้ความจากบาทหลวงคาซาคเช่นนั้น ทั้งจะ
 ต้องการเวลาให้มาก จึงทำให้ข้าพเจ้าตกลงใจแนะนำกับมองซิเออร์เคอ
 ลาลแบร์ ให้พักกับมองซิเออร์เคอไวคิริร์ในเวลาที่ยังพักอยู่ที่เมืองบา
 ตาเวียนั้น ว่าขอให้เอาเรือลัวโซ ซึ่งเป็นเรือทมิฬทำเร็วกว่าลำอื่น รัย
 บาทหลวงคาซาคขนเรือ และให้เรือลัวโซรัยล่วงหน้าให้ ไปถึงเมือง
 ไทยก่อน เพื่อจะได้ไปจัดการทางๆ เสียให้เรียบร้อย เมื่อเรือลำอื่น ๆ
 ได้ไปถึงเมืองไทย จะได้พร้อมที่จะเอากองทัพขึ้นบกได้ทีเดียว เพราะ
 กองทหารนั้นได้เห็นอยล้ามามากจำเป็นต้องให้รัยขึ้นไปรักษาตัวขนบกโดย
 เร็ว เมื่อข้าพเจ้าได้แนะนำเช่นนั้น มองซิเออร์เคอไวคิริร์ก็ยอมตาม

ความต้องการของข้าพเจ้า แต่มองซีเออร์เทอวอัคร์เห็นว่า เป็นการ
จำเป็นที่เรือทุก ๆ ลำจะต้องออกจากเมืองฆาตาเวียพร้อมกัน และจะ
ต้องเดินเข้าช่องบังกาพร้อมกัน เมื่อพ้นช่องบังกาไปแล้ว จึงให้แยกเรือ
ลวโซล่งหน้าไปเมืองไทยก่อนก็ได้

ครั้นเรือได้ผ่านพ้นช่องบังกาไปแล้ว มองซีเออร์เทอวอัคร์ก็ได้
จัดการตามที่ใครรับรองไว้ ฆากหลวงตาชาติจึงได้มาลงเรือลวโซ พร้อม
กับข้าพเจ้าและมองซีเออร์เทอลาลแบร์ ฝ่ายราชทูตสยาม เข้าใจว่าการที่
แยกเรือลวโซให้ล่องหน้าไปก่อนนั้น เกี่ยวแก่การจำเป็นที่จะต้องให้
กองทัพเรือได้มีเวลาพัก จึงได้จัดข้าราชการไทยคน ๑ ให้ลงเรือลวโซ
มาช่วย เพื่อจะได้ขนยกพร้อมกันกับฆากหลวงตาชาติทีเดียว แล้วเรือ
ลวโซก็ได้แยกออกจากกองทัพเรือรีบแล่นใบล่องหน้าไปก่อน ในระหว่าง
เดินทางจากช่องบังกาไปเมืองไทยนั้น มีเวลาว่างพอจะตรวจตราแก้ไข
คำสั่งต่าง ๆ ที่เราได้ร่างขึ้นที่เมืองฆาตาเวีย เพราะเมื่อเราได้พักอยู่ที่
เมืองฆาตาเวียนั้น มองซีเออร์เทอลาลแบร์ได้เอาคำสั่งต่าง ๆ มาให้
ข้าพเจ้าตรวจดู คำสั่งเหล่านี้ข้าพเจ้าได้ตรวจเห็นว่าไม่ผิดอะไรกับคำสั่ง
ที่เราได้ร่างขึ้นไว้ จะผิดกันบ้างเล็กน้อยแต่บางข้อ คือ

๑ ในเวลาที่เราจะขอยางกอกจากไทยนั้น เราควรจะขอเมืองมะริค
เลียด้วยทีเดียว เพราะถ้าเราจะขอแต่บางกอกแห่งเดียวแล้ว เมื่อจะขอ
เมืองมะริคอีกในภายหลังก็ดูจะไม่เหมาะ เพราะจะเป็นการเท่ากับความ
ต้องการของเราไม่มีสิ้นสุดลงไปเลย

๒ ในเรื่องที่จะให้กองทหารกระทำสัตย์สาบานต่อพระเจ้ากรุงสยาม นั้น ข้าพเจ้าจำเป็นต้องใช้ถ้อยคำที่จะสาบานนั้น ให้ตรงกันทั้งในคำสั่งเดิมและคำสั่งที่ร่างขึ้นใหม่โดยไม่ได้เปลี่ยนแปลงถ้อยคำอย่างใดเลย

๓ ในเวลาที่จะพูพวจาถึงเรื่องการต่าง ๆ นั้น ไม่ควรระกล่าวถึง กระสุนลูกแตกและทหารปืนใหญ่ ซึ่งพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ส่งมาถวายพระเจ้ากรุงสยาม เพราะเหตุว่าทำอย่างไร ๆ พระเจ้ากรุงสยามก็จะต้องพระราชประสงค์เอาทหารปืนใหญ่และลูกแตกเหล่านั้นไว้ แต่ข้าพเจ้าเองไม่เห็นด้วยเลยในการที่จะทิ้งทหารปืนใหญ่และลูกแตกไว้ ในเมืองไทย และที่ข้าพเจ้ามีความเห็นตงนักด้วยเหตุหลายประการคือ ๑ เพราะข้าพเจ้าทราบอยู่ว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้มีรับสั่งไว้กับผู้บังคับกองทหารปืนใหญ่ให้พาทหารปืนใหญ่และลูกแตกกลับไปยังประเทศฝรั่งเศส และ ๒ เพราะข้าพเจ้าเห็นว่าการที่จะให้ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของพระเจ้ากรุงสยามรู้จักใช้ปืนชนิดนี้ จะไม่เป็นประโยชน์ต่อราชการของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเลย เพราะต่อไปในภายหน้าอาจจะกระทำให้เป็นความรำคาญต่อพวกฝรั่งเศสได้ เช่นว่าถ้าต่อไปไทยจะเกิดไม่พอใจพวกฝรั่งเศสขึ้นเมื่อใด ก็อาจจะเอาปืนใหญ่ชนิดนี้เองใช้ต่อสู้กับพวกฝรั่งเศสได้

ความเห็นทั้ง ๓ ข้อนี้ ข้าพเจ้าได้จัดเป็นบันทึกไว้ในจดหมายเหตุของมองซิเออร์เคอลาลูแบร์ แต่ข้าพเจ้าเองได้รับคำสั่งมาให้ปฏิบัติตามความเห็นของมองซิเออร์เคอลาลูแบร์ในสิ่งที่เกี่ยวข้องกับราชการของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทุกประการ ข้าพเจ้าจึงเป็นแต่จัดความเห็นของข้าพเจ้าไว้

เท่านั้น มองซีเออร์เทอลาลแบร์ก็ไต่บรองว่า จะได้พิจารณาความเห็น
ของข้าพเจ้าต่อไป และได้บอกกับข้าพเจ้าว่าคำสั่งเหล่านั้นจะต้องมอบไว้
กับบาทหลวงตาซาค์ เพราะฉะนั้นคำสั่งต่าง ๆ และจดหมายเหตุนั้นก็
จึงได้มอบให้บาทหลวงตาซาค์ไว้เสร็จแล้ว และบาทหลวงตาซาค์ก็ได้
ลงความเห็นในข้อความต่าง ๆ เหล่านี้ไว้แล้วเหมือนกัน

มองซีเออร์เทอลาลแบร์เห็นว่าจะต้องทำเป็นจดหมายขึ้นทักหรือคำสั่ง
มอบให้บาทหลวงตาซาค์ ๒ ฉบับ ๆ ๑ นั้นบาทหลวงตาซาค์จะได้ ไปยื่นต่อ
มองซีเออร์คอนซตันซ์ อีกฉบับ ๑ นั้นบาทหลวงตาซาค์จะได้เก็บรักษาไว้
เป็นคำสั่งลับ มองซีเออร์เทอลาลแบร์กับบาทหลวงตาซาค์ได้พบปะ
ปรึกษาหารือกันหลายคราว บางคราวข้าพเจ้าก็อยู่ด้วย แต่ข้อความที่
ปรึกษาหารือกันนั้น ก็เกี่ยวกับกรทำขั้วให้บาทหลวงตาซาค์ได้ปฏิบัติ
ตามความในคำสั่งต่าง ๆ ทุกประการ ในขณะที่ปรึกษาหารือกันอยู่นั้น
บาทหลวงตาซาค์ได้แสดงตัวว่า บาทหลวงตาซาค์มิได้รับคำสั่งให้อยู่
ในความบังคับบัญชาของเรา หรือในข้อความต่าง ๆ ที่บาทหลวงตาซาค์
จะมาเจรจาในคราวนี้ ก็มิต้องกระทำตามคำสั่งของเราอย่างใดเลย แต่
เมื่อเราได้บรองว่าคำสั่งของเรามีอยู่ว่า ให้บาทหลวงตาซาค์ได้ขึ้นไป
บนบกเพื่อไปจัดการต่าง ๆ นั้น ก็เป็นการพออยู่แล้ว แต่อย่างไรก็ตาม
ในเรื่องนี้เป็นกรณีที่ขัดข้องอยู่บ้าง เพราะเหตุว่าเมื่อความเห็นของเรา
ไม่ตรงกับความเห็นของบาทหลวงตาซาค์เรื่องใด บาทหลวงตาซาค์
ก็ได้ตอบเราอยู่เสมอว่า ในการเรื่องนี้ ๆ จะควรพูดว่าอย่างไร
บาทหลวงตาซาค์เข้าใจอยู่แล้วว่าจะควรพูดอย่างไรและจะควรทำอย่างไร

เพราะพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสและมาควิศเคอเซเนเล ก็ได้รับสั่งและบอกให้
 บาคหลวงคาซาคั้ทราบในข้อที่ควรจะปฏิบัติทุกอย่างแล้ว และบาคหลวง
 คาซาคั้ก็กลับอธิบายต่อไปว่า มองซิเออร์คอนชตันซ์เป็นคนที่จะทำ
 อะไรต้องผูกกันตรง ๆ จะผูกเป็นลับลมคมในกับมองซิเออร์คอนชตันซ์
 เป็นไม่ได้ ไม่มีประโยชน์อะไรเลย

มองซิเออร์เคอลาดแบร์กับตัวข้าพเจ้าได้พยายามหนักหนา ที่จะให้
 บาคหลวงคาซาคั้ได้ขยายความลับเพื่อแสดงความรู้ ใจต่อเราบ้าง แต่
 ทำอย่างไร ๆ บาคหลวงคาซาคั้ก็ไม่วางใจในเราเลย และบาคหลวง
 คาซาคั้กลับแสดงอยู่เสมอว่า มองซิเออร์คอนชตันซ์เป็นเพื่อนที่รักที่สุด
 ของบาคหลวงคาซาคั้ ความลับต่าง ๆ มีอย่างไรบาคหลวงคาซาคั้มิได้
 ปิดบังมองซิเออร์คอนชตันซ์เลย เมื่อเราได้ยินบาคหลวงคาซาคั้แสดงตัว
 เช่นนี้ เราจึงจำเป็นต้องผูกกับบาคหลวงคาซาคั้ว่า การที่จะเอาความลับ
 ส่วนตัวแสดงให้แก่เพื่อนฝูงนั้น ไม่มีข้อห้ามอย่างใดเลย แต่ที่จะเอา
 ความลับของนายไปแสดงให้แก่คนอื่นนั้น เป็นสิ่งที่ต้องห้าม แต่ถึงเรา
 จะผูกจากเคอสนิสทิบาคหลวงคาซาคั้สักเท่าไร ก็หาเป็นประโยชน์อย่าง
 ใดไม่ เพราะบาคหลวงคาซาคั้ยืนอยู่แต่คำเดียวว่า บาคหลวงคาซาคั้
 ได้รับคำสั่งมาเสร็จแล้ว แต่ถึงคั้งนั้นเราก็ได้เอาคำสั่งออกมาปรึกษา
 หารือกับบาคหลวงคาซาคั้อยู่เสมอ

วันที่ ๒๖ เดือนกันยายน เรือได้แล่นเข้ามาใกล้กับท่าเมืองไทย
 และเมื่อวันที่ ๒๗ เดือนกันยายนเวลาเช้า บาคหลวงคาซาคั้ ๑ บาคหลวง
 เอกซ์บั้นยัก ๑ กับมองซิเออร์มาซูเย ๑ รวม ๓ นายได้ลงเรือเล็กขึ้นไป

ย่นบก เพื่อไปดำเนินมองซิเออร์คอนซตันซ์และเพื่อนำจดหมายของเราไป
ส่งให้มองซิเออร์คอนซตันซ์ด้วย

หนังสือที่มไปถึงมองซิเออร์คอนซตันซ์ฉบับนี้ ได้เขียนเป็นภาษา
ปอกเกตซึ่งข้าพเจ้าไม่เห็นเป็นการสมควรเลย เพราะข้าพเจ้าเห็นว่า
เมื่อจะมีหนังสือพูดถึงการงานไปถึงผู้ใดแล้ว ไม่ควรจะใช้ภาษาอื่น
นอกจากภาษาของเราเองเลย การที่ข้าพเจ้ามีความเห็นอย่างนี้ด้วย
เหตุ ๒ ประการ คือ ๑ การที่มีหนังสือโดยใช้ภาษาของตัวเองนั้นมี
ประโยชน์และได้เปรียบมากกว่า เพราะเป็นภาษาที่ตัวของตัวเข้าใจได้ก็
กว่าภาษาอื่น ประการที่ ๒ นั้นแยกอย่างไม่เคยมีเลยที่จะเรจากการบ้าน
เมืองด้วยใช้ภาษาต่างประเทศ แต่ในซ็อนมองซิเออร์เทอลาลแบร์ก็เอา
อ้างว่ามาควิคเคอเซเนเลไค์อันญาทไวแล้ว เมื่อมองซิเออร์เทอลาลแบร์
ได้ตอบอ้างเหตุเช่นนี้ ข้าพเจ้าก็เป็นอย่างอื่นหมคพค ต้องยอมทำตามเท่า
นั้นเอง ในคราวที่ขาดหลวงตาซาค์ไค์ลวงหน้าขึ้นไปย่นบคราวนี้ เราก้
ได้มีหนังสือฝากไปอีกฉบับ ๑ ถึงท่านสังฆราชเคอเมเตโลโปลิศ และ
ได้ฝากหนังสือของมาควิคเคอเซเนเล ถึงสังฆราชเคอเมเตโลโปลิศไป
ด้วยอีกฉบับ ๑

ในคราวนี้เราให้จ้กให้มองซิเออร์คูบรูจไปกัยขาดหลวงตาซาค์ด้วย
อีกคน ๑ เพื่อให้ไปทำรายงานมาให้เราทราบโดยเร็ว ว่าเหตุการณ์ที่
ข้างนอกมีอย่างไรบ้าง เพราะมองซิเออร์โวลังผู้เป็นเอนอินเนีย ซึ่งเรา
ได้เฝ้าลงเรือลิวซิวที่ช่องขังกามาด้วยนั้น กำลังป่วยอยู่ยั้งชั่งจากเรือ
ไม่ได้ จึงได้จ้กให้มองซิเออร์คูบรูจไปแทน และให้ไปพร้อมกัยพวก

ยากหลวงจนถึงบางกอก เราจำเป็นต้องวางใจในความรู้และความชำนาญ
ของมองซิเออร์คูบรูซึ่งสำหรับที่เรารู้ได้ว่าการที่บางกอกและกองทัพ
ที่รักษาบางกอกอยู่ในเวลานี้เป็นอย่างไรมั่ง

เพราะฉะนั้นยากหลวงตาซาคจึงไต่ลงจากเรือลวไซซึ่งที่กล่าวมา
แล้ว โดยถือคำสั่งหรือจดหมายขึ้นที่ไปด้วย ๒ ฉะบับ ๆ นั้นให้ไปยื่นแก่
มองซิเออร์คอนซตันซ์ อีกฉะบับ ๑ นั้นให้ยากหลวงตาซาครักษาไว้เป็น
คำสั่งลับ ยากหลวงตาซาคไต่บอกกับเราว่า ยากหลวงตาซาคไต่เขียน
รายงานในการที่ไต่ไปประเทศฝรั่งเศสในคราวนี้ และจะไต่้นำรายงาน
ฉะบับนี้ให้มองซิเออร์คอนซตันซ์ดู แต่รายงานฉะบับนี้ยากหลวงตาซาค
หายอมให้เรารู้ไม่ เพราะอ้างว่าในรายงานนี้มีข้อความลับที่เกี่ยวกับ
ยากหลวงเคอลาเซซหลายอย่าง ยากหลวงตาซาคเป็นแต่อ่านให้เราฟัง
เป็นบางข้อบางตอนซึ่งเกี่ยวกับเรื่องบางกอกเท่านั้น ซึ่งเราก็เห็นว่าข้อ
ความที่ยากหลวงตาซาคเขียนไว้นั้นก็อยู่แล้ว

เมื่อเราไต่ไปถึงสันดอนแม่น้ำเจ้าพระยาแล้ว รุ่งขึ้นเราก็ได้ข่าวว่า
เซอวาเลียเคอพอแยงไต่ออกจากราชการของพระเจ้ากรุงสยามมาไต่ ๘
หรือ ๑๐ เดือนมาแล้ว และว่าเซอวาเลียเคอพอแยงไต่เข้าทำการในห้าง
ฝรั่งเศสที่ฝั่งคอรอมันเดลแล้ว และเราได้ทราบข่าวต่อไปว่าในเวลานั้น
พระเจ้ากรุงสยามกำลังทำสงครามอยู่กับพวกอังกฤษ จึงไต่มีรับสั่งให้
มองซิเออร์เคอลามาทำข้อมุกประทศหรือขันทบางกอกแห่ง ๑ ที่เมือง
สงขลาแห่ง ๑ และที่เมืองนครศรีธรรมราชแห่ง ๑ และได้มีคนมาแล้ว
ให้เรารู้ว่าพวกอังกฤษที่เมืองมะริคไต่ถูกฆ่าตายหมดสิ้นแล้ว แต่ตาม

ความที่เล่าในเรื่องนี้ก็เป็นการพิศดารนักจนเหลือที่จะเชื่อว่าจะเปนความจริง
 ได้ คงได้ความเพียงแต่ว่าพวกอังกฤษที่เมืองมะริคได้ถูกฆ่าตายหมด
 จริง และได้ความว่ามองซิเออร์คอนซตันซ์ได้พาหิมองซิเออร์เคอโยเรอกา
 ออกไปเป็นผู้ว่าราชการเมืองมะริคแล้ว มองซิเออร์เคอโยเรอกาเป็นผู้เป็น
 ชายหนุ่มอายุราว ๒๐ ปี บุตรของค่อมมิแซททหารเรือที่เมืองเบรสต์ ซึ่ง
 เซอวาเลียเคอโซมองได้ ให้อยู่ในเมืองไทยพร้อมกับเซอวาเลียเคอฟอแยง
 ตามข่าวที่ได้ทราบมาจึงได้ทำให้เรามีความหวังใจว่าไทยคงจะยินดียรับเรา
 เพราะเป็นเวลาทีพระเจ้ากรุงสยามจะต้องการใช้กำลังของฝรั่งเศสอยู่
 เมื่อวันที่ ๓๐ เดือนกันยายน มองซิเออร์ค็อบร็องได้ลงเรือเล็กของ
 เรือลัวโซกลับมาจากบางกอก เรือลันเป็นเรือที่ได้พายาคหลวงคาซาค
 ขึ้นไปที่กรุงศรีอยุธยา มองซิเออร์ค็อบร็องได้นำจดหมายของพายาคหลวง
 คาซาคถึงวันที่ ๒๗ เดือนกันยายนมาส่งให้ละมัย ๑ ในจดหมายละมัยนี้มี
 ใจความว่าเหตุการณ์ที่บางกอกมีอย่างไรนั้นให้มองซิเออร์ค็อบร็องเล่าให้เรา
 ฟังเถิด เพราะเป็นการที่มองซิเออร์ค็อบร็องทราบโดยละเอียดอยู่แล้ว และ
 มีใจความพุดมาอย่างที่ว่า เวลานั้นเป็นเวลาเหมาะที่สุดสำหรับให้เรื่องที่
 เราจะมาจัดการในคราวนี้ได้เป็นการสำเร็จสมความปรารถนาของเรา และ
 เล่าเรื่องต่าง ๆ อีกคือ ๑ เรื่องเซอวาเลียเคอฟอแยงได้กลับไปเมือง
 ปอนตีเซรี ๒ เรื่องพวกแขกมาภาษาเปนจลาจลและแพ้วไทย ๓ เรื่องพวก
 อังกฤษที่เมืองมะริคได้ถูกฆ่าตาย ๔ เรื่องอังกฤษประกาศสงครามกับ
 พระเจ้ากรุงสยาม ๕ เรื่องข่าวเล่าลือว่าพวกฮอลันดาจะส่งกองทัพมาช่วย
 พระเจ้ากรุงสยาม ๖ เรื่องอำนาจของมองซิเออร์คอนซตันซ์ในราชสำนัก

ไทย และว่ามองซิเออร์คอนซตันซ์มีความรักใคร่พวกฝรั่งเศสนัก จนถึงกับตั้งให้มองซิเออร์เคอโยเรอกาได้เป็นเจ้าเมืองบาง กอกแทนเซอวาเลีย เทอพอแบง แล้วภายหลังได้จัดให้มองซิเออร์เคอโยเรอกาไปเป็นเจ้าเมือง มริค ได้รับยศเป็นออกพระและให้มีอำนาจบังคับบัญชาสิทธิขาดในทะเล แดงเมืองมริค ทั้งได้มอบอำนาจให้มองซิเออร์เคอโยเรอกา ได้เจรจา ทำความตกลงกับพวกอังกฤษได้อย่างดี جدا โดยเหตุผลต่าง ๆ เหล่า นี้จึงทำให้บาทหลวงทาสาคักระหายอยากจะรีบไปบอกมองซิเออร์คอน ซตันซ์นัก

เมื่อวันที่ ๑ เดือนตุลาคมเวลาค่ำมองซิเออร์เวเรต์ได้มาที่เรือลิวัวโซ พร้อมกับมองซิเออร์เคอโยมอง ซึ่งเป็นผู้บังคับเรือเซนต์หลุย ซึ่งเป็นเรือ ของบริษัทได้มาจากเมืองปอนทีกีเซร์ถึงเมืองไทยได้ ๖ อาทิตย์มาแล้ว

มองซิเออร์เวเรต์ได้เล่าให้เราฟังอย่างละเอียดเรื่องพวกแขกมากาซา ได้เป็นจลาจลและได้แพ้ไทย และได้เล่าว่าในการปราบพวกแขกมากา ซาคราวนี้ มองซิเออร์คอนซตันซ์ได้เป็นหัวหน้ายกพลไปต่อสู้กับพวก จลาจล และมีชาวฝรั่งเศส ๘ คน นายเรือชาติอังกฤษคน ๑ ได้ไปกับมอง ซิเออร์คอนซตันซ์ด้วย นอกจากนั้นยังมีคนชาติอื่นยอมไปกับมองซิเออร์ คอนซตันซ์ไม่ ในคราวที่ไปปราบพวกแขกมากาซาคราวนี้ พวกฝรั่งเศส ได้ตายในทวีป ๔ คน และนายเรืออังกฤษก็ได้ตายในทวีปเหมือนกัน ในพวกฝรั่งเศสที่ตายนั้นมีอยู่คน ๑ เป็นพ่อค้าชื่อ เคอร์วูซึ่งมองซิเออร์ คอนซตันซ์ได้ใส่ชื่อไว้ในที่ประชุมชนกว่า ๔ เดือน โดยหาว่าพ่อค้าคน นี้เป็นเจ้าถ้อยหมอลความ

เราไต่ทราบจากทางอื่นว่าในการปราบพวกแขกมากาซาในคราวนี้ มองซิเออร์เวเรต์ก็ได้ไปช่วยด้วยอย่างแข็งแรงเหมือนกัน เราจึงไต่ถาม มองซิเออร์เวเรต์ว่าการในเมืองไทยเวลานี้เป็นอย่างไร มองซิเออร์เวเรต์ จึงเล่าว่า เวลานี้ได้ประกาศสงครามกันในระหว่างอังกฤษกับพระเจ้ากรุง สยามแล้ว และว่าอังกฤษได้รวบรวมเรือรบอย่างขนาดใหญ่ไว้ที่แม่น้ำ แคนซูกว่า ๒๕ ลำ มีพลรบประมาณ ๕๐๐๐ ถึง ๖๐๐๐ คน พอถึง ระตูมรสุมเรือรบอังกฤษเหล่านี้คงจะได้มายังเมืองไทย เพื่อมาแก้แค้น ในการที่พวกอังกฤษได้ถูกฆ่าตายในบ้าน จำบันดา (Chabandar) เพราะจำบันดาคอนได้ฆ่าพวกอังกฤษตายด้วยวิธีหลายอย่าง แลกับตั้ง เรือรบล่า ๓ ชั่งฟังไปตั้งเมืองมริคก็ได้ช่วยฆ่าฟันพวกอังกฤษด้วย ครั้น รุ่งขึ้นพวกอังกฤษที่ยังเหลืออยู่อีกเท่าไร ก็ได้ถูกพวกไทยฆ่าฟันด้วยวิธี เขียมโหดคร่ายจนหมดสิ้น

มองซิเออร์เวเรต์ได้เล่าถึงเรื่องการที่ไทยได้ฆ่าฟันพวกอังกฤษตาย อย่างละเอียดซึ่งฟังดูเป็นเรื่องน่าทึ่งยศยศของมาก แล้วมองซิเออร์ เวเรต์ได้เล่าต่อไปว่า พระเจ้ากรุงสยามได้ประกาศสงครามกับอังกฤษ โดยเหตุที่พวกอังกฤษได้ออกประกาศในกรุงศรีอยุธยาว่า มองซิเออร์ คอนซตันซ์เป็นหัวหน้าพวกอังกฤษเป็นจำนวนมากมาถ้ำายกอง เพราะฉะนั้น พวกอังกฤษจะบังคับให้พระเจ้ากรุงสยามได้ ใช้เงินรายนี้ และพวกอังกฤษ ยังขอร้องให้ส่งตัวมองซิเออร์คอนซตันซ์ไปให้อังกฤษทำโทษแขวนคอเสีย ด้วย โดยหาว่ามองซิเออร์คอนซตันซ์เป็นกบฏต่อพระมหากษัตริย์ ของตัว โดยที่ตัวได้แปลงชาติเป็นคนอังกฤษแล้ว

มองซีเออร์เวเรต์ได้เล่าต่อไปว่า ในเวลานั้นพระเจ้ากรุงสยามทรง
พระวิตกว่ายังจะต้องรบกับพวกซอลันคาอีก ยังไม่ใช่แต่เท่านั้นแต่พวก
ญวนพวกแขกมากาซาพวกมอญและพวกลาวก็เกิดแตกร้าวกับไทย และ
ในเวลานี้ไทยก็กำลังรบกับลาวอยู่ด้วย

มองซีเออร์เวเรต์ได้สนทนากับข้ากหลวงตาซาค์โดยยืดยาวในเวลา
ที่ข้ากหลวงตาซาค์ได้ผ่านกรุงศรีอยุธยาจะขึ้นไปเมืองลพบุรี มองซีเออร์
เวเรต์จึงได้แนะนำกับข้ากหลวงตาซาค์ว่า ในเวลานี้อย่าเพ้อรำพันให้
อะไรต่ออะไรกับมองซีเออร์คอนซตันซัคก่อน เพราะเหตุการณ์ในบ้านเมือง
ไม่ปกติ มองซีเออร์คอนซตันซัคคงจะคิดหาช่องต่าง ๆ ให้ฝรั่งเศสเอง
อย่าว่าแต่บางกอกและเมืองมะริดเลย ถ้าฝรั่งจะต้องการอะไรมองซี
เออร์คอนซตันซัคคงจะยอมให้ทั้งนั้น การที่มองซีเออร์เวเรต์ได้แนะนำกับ
ข้ากหลวงตาซาค์เช่นนี้ จึงทำให้เราเข้าใจได้ว่า ข้ากหลวงตาซาค์คงจะ
เอาเรื่องอะไรต่ออะไรไปเล่าให้มองซีเออร์เวเรต์ฟังเสียหมดแล้ว และ
มองซีเออร์เวเรต์ก็ได้ออกความเห็นแนะนำกับเราว่า เกาะภูเก็ตเป็นตำบล
ที่เหมาะสมสำหรับบริษัทยิ่งกว่าเมืองมะริดหลายเท่า เพราะเหตุว่าที่เมือง
มะริดนั้นไม่มีทางเข้าออกได้หลายทาง ซึ่งจะกระทำให้การข้อมกันรักษายาก
ลำบากมาก แต่ส่วนที่เกาะภูเก็ตนั้นมีทางเข้าออกได้ทางเดียวเท่านั้น
ซึ่งจะเป็นการข้อมกันรักษาง่ายและเปลืองไพร่หุยน้อยด้วย

มองซีเออร์เวเรต์ได้นำจดหมายของข้ากหลวงตาซาค์ลงวันที่ ๓๐
เดือนกันยายนมาส่งให้เราฉบับ ๓ ซึ่งเป็นข้อความแสดงความวิตกต่าง ๆ

และความวิตกกังวลของชาติหลวงคาซัคกัน ก็เริ่มต้นตั้งแต่แรกออกจาก
เมืองเบรสต์มาแล้ว และเมื่อเราใกล้จะมาถึงเมืองไทย ชาติหลวงคาซัค
ก็กลับมีความวิตกกังวลหนักขึ้นอีก ในจดหมายระยะขยับนี้มีใจความว่า ถ้าไทย
จะไม่ยอมให้เมืองมริคแก่เราแล้ว ก็ขอให้เราคิดเอาเกาะภูเก็ต และ
ในเรื่องนี้ถ้าชาติหลวงคาซัคยังไม่ได้ข่าวจากเราประการใดแล้ว ชาติ
หลวงคาซัคก็จะรอไม่พักกับมองซีเออร์คอนซตันซ์เหมือนกัน เราจึงได้
รีบมีหนังสือตอบชาติหลวงคาซัคไปโดยเร็วที่สุดที่จะตอบได้ว่า เราไม่มี
หนทางที่จะทำการอย่างอื่นนอกจากที่มีปรากฏอยู่ในคำสั่งนั้นแล้ว และที่
เราได้เขียนไว้ในคำสั่งและที่เราได้พูดด้วยปากไว้อย่างนั้น จะแก้ไข
เปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่นไปไม่ได้เป็นอันขาด เพราะข้อความที่เราได้
เขียนไว้ นั้นตรงกับคำสั่งที่เราได้รับมาทุกประการ ซึ่งชาติหลวงคาซัคยอม
ทราบอยู่ดีแล้ว แล้วเราจึงได้ชี้แจงต่อไปว่า ความเห็นของเรานั้นเห็นว่า
ควรชาติหลวงคาซัคจะพบกับมองซีเออร์คอนซตันซ์ว่าเราได้ทราบข่าว
มาในเรื่องไทยรบกับอังกฤษแล้ว เพราะฉะนั้นกองทหารของเราจึงมีความ
ยินดีกันที่ใดมาถึงเมืองไทยในเวลาอันเหมาะสมเช่นนี้ แต่ตัวเราเองเชื่อว่า
ถ้าไทยเพียงแต่เอานามของกองทหารฝรั่งเศสขึ้นอ้างแล้ว ก็จะเป็นการ
เพียงพอทำให้ข้าศึกคร้ามได้

ในคืนวันนั้นมองซีเออร์เวเรต์ได้อยู่ในห้องของข้าพเจ้าตลอดรุ่ง และ
ได้เล่าถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ได้เกิดขึ้นในเมืองไทย นับตั้งแต่
มองซีเออร์เดอโซมองได้กลับไปประเทศฝรั่งเศสเป็นต้นไป แต่ข้อความ
ที่มองซีเออร์เวเรต์ได้เล่านั้น เป็นเรื่องยืดยาวและเป็นเรื่องที่จำยาก

ข้าพเจ้าจึงขอให้มองซิเออร์เวเรต์เขียนจดไว้เป็นรายงาน และมองซิเออร์
เวเรต์ก็ได้ส่งรายงานฉบับนี้มาให้ข้าพเจ้าก่อนที่ข้าพเจ้าได้ไปตั้งกรุงศรี
อยุธยา มีข้อความอย่างไรแจ้งอยู่ในสำเนารายงานซึ่งข้าพเจ้าได้ส่งมา
พร้อมกันด้วยรายงานฉบับนี้แล้ว

เมื่อวันที่ ๒ เดือนตุลาคม ผู้รักษาเมืองบางกอกได้ส่งเรือบรรทุก
ผลไม้ไก่และของอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก มายังเรา ๓ ลำ

วันที่ ๔ ตุลาคม ออกชน ข้าราชการในราชสำนักของพระเจ้า
กรุงสยาม ได้รับกระแสรับสั่งให้มาหาเราบนเรือ ๒ นายเพื่อเป็นการต้อนรับ
ภายหลังเราได้ทราบว่าข้าราชการทั้ง ๒ นายนี้เป็นคนที่พระเจ้ากรุงสยาม
โปรดปรานมาก แต่ยศถาบรรดาศักดิ์ยังต่ำอยู่ ข้าราชการทั้ง ๒ คนนี้
เป็นบุตรปรางลำสัน กิริยาอัธยาศัยเรียบร้อยดีกว่าคนอื่นในประเทศนี้
เราได้จัดการต้อนรับข้าราชการทั้ง ๒ นายนี้ในห้องของมองซิเออร์เทโธลา
ลูแบร์ เพราะห้องนี้กว้างขวางเหมาะแก่การต้อนรับแขก ตัวข้าพเจ้ากับ
มองซิเออร์เทโธลาลูแบร์นั้นนั่งอยู่บนเก้าอี้ซึ่งตั้งอยู่ลึกสุดห้อง และมีพรมปู
อยู่ด้วย บนพรมนั้นได้ตั้งมาตเหล็กมไว้สำหรับรับขนนางไทย ในชั้นต้น
ข้าราชการไทยทั้ง ๒ นี้ได้ส่งลามาให้ชนมาบนเรือก่อน ล่ามคนนี้เป็นชาติ
ปอดเกตพศภาษาฝรั่งเศสไม่โตเลยจนคำเดียว ล่ามได้มาถามว่าเรา
พร้อมที่จะรับข้าราชการไทยหรือยัง เราจึงได้ตอบไปว่าพร้อมแล้ว ให้
เชิญข้าราชการไทยมาเถิดเรามีความยินดีที่จะรับรอง เมื่อข้าราชการไทย
ได้รับคำตอบของเราแล้วจึงได้ ขนมาบนเรือ เมื่อจะเข้ามาในห้องนั้น
ข้าราชการไทยได้ถือครองเท้าและวางไว้ที่ประตู แล้วจึงได้เข้ามาในห้อง

กระทำความเคารพต่อเรา วิธีทำความเคารพของไทยนั้น คือ เอามือทั้งสองพนมเข้าแล้วยกขึ้นถึงหน้าผาก แล้วขำราชการทั้ง ๒ จึงไต่หนึ่งลงบนมาตีเหลี่ยม ล่ามนั้นอยู่บนข้างหลังข้าราชการไทย ๆ หาไต่พูดจาว่าอย่างไรไม่ นิ่งนั่งอยู่ตามแบบของชาวทีกศวันออก เพราะประเพณีของชาวทีกศวันออกนั้นจะพุกก่อนผู้ใหญ่ไม่ได้

เราจึงไต่ถามข้าราชการทั้ง ๒ ว่า พระเจ้ากรุงสยามทรงพระสยายและทรงสุขสำราญอยู่หรืออย่างไร ข้าราชการไทยไต่ตอบว่าทรงพระสยายก็แล้วจึงนำกระแสรบสิ่งของพระเจ้ากรุงสยามมาแสดงต่อเราว่า ทรงมีความยินดีที่เราไต่มาได้ถึงแล้ว ทั้งไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินก็พลอยมีความยินดีทั่วหน้ากันหมกคด้วย นอกจากนี้ก็ไต่หนึ่งสนทนากันแสดงความยินดีซึ่งกันและกัน ในการที่พระเจ้าแผ่นดินทั้ง ๒ ไต่เป็นพระราชไมตรีกัน แล้วเราจึงไต่เอนำชามาเลี้ยงอย่างแบบของประเทศอินเดีย เมื่อรับประทานน้ำชาแล้วข้าราชการทั้ง ๒ ก็ไต่ลาลงเรือยาวกลับไป และในระหว่างที่กลับไปนั้น ข้าราชการทั้ง ๒ ก็ไต่เขียนรายงานที่ไต่มาพุดจาและไต่เห็นอย่างไรอย่างละเอียดพิสดาร จนเรื่องที่เล็กน้อยก็กลงไปทวียเพื่อจะไต่นำความไปกราบทูลให้พระเจ้ากรุงสยามไต่ทรงทราบต่อไป

ในทันเช้าพเจ้าออกที่จะกล่าวไม่ได้ว่า วันหนึ่งข้าพเจ้ากำลังสนทนาอยู่กับมองซิเออร์คอนซตันซ์ ๆ ไต่เล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า นิสสัยของไทยเมื่อไต่ไปพุกกับใครว่าอย่างไรและเมื่อไต่เห็นการอย่างไรจำเป็นจะต้องเขียนรายงานอย่างละเอียดและตามความจริงทุกอย่าง มองซิเออร์คอนซตันซ์จึงไต่เอารายงานของออกขุน ๒ คนที่ไต่มาหาเรานั้นมาอ่าน

ให้ข้าพเจ้าฟัง และข้อความที่ข้าราชการทั้ง ๒ ได้รายงานการที่โคปก
 จากันว่าอย่างไรและได้เห็นอย่างไร เป็นข้อความอย่างละเอียดที่สุด
 เหลือที่ข้าพเจ้าจะอธิบายได้ว่า ความละเอียดของพวกนี้จะมัสักปานใด
 เพราะตามรายงานฉบับนี้ใจที่ข้อความที่โคปกสนทนากันนั้นทุกอย่าง จน
 ที่สุดเรื่องใดที่เป็นเรื่องแต่เล็กน้อยก็จกลงไปด้วย และหาได้เปลี่ยนแปลง
 ถ้อยคำอย่างใดไม่เลย คำอธิบายที่เขาได้อธิบายรูปร่างลักษณะของห้อง
 ที่นั่งสนทนากันนั้น เป็นคำอธิบายอย่างละเอียดแจ่มแจ้ง เมื่ออ่านค
 ตามรายงานนั้นเหมือนก็ตัวผู้อ่านอยู่ในที่นั้นได้ เห็น แก่ตาของตัวเอง
 เหมือนกัน ถ้าแม้ว่าความละเอียดของไทยดำเนินไปถึงการใหญ่เท่ากั
 การเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่นนี้แล้ว ก็ต้องนับว่าประเทศนี้เป็นประเทศที่ฉลาด
 อย่างยิ่ง ข้อนี้กล่าวเฉพาะแต่ข้าราชการเท่านั้น เพราะคนสามัญนั้นจะหา
 ใครที่จะหยายเท่าเป็นไม่มีแล้ว

เมื่อวันที ๕ เดือนตุลาคม เวลาเที่ยง ยาคหลวงตาชาติได้กลับม
 ที่เรือ พอขึ้นมาถึงเรือยาคหลวงตาชาติก็ขอพบเราโดยทันที แล้ว
 ยาคหลวงตาชาติจึงได้นำหนังสือที่มองซิเออร์คอนซตันซ์ ได้เขียนถึง
 ยาคหลวงตาชาติมาส่งให้เราฉบับ ๑ และได้ขอให้เราอ่านหนังสือฉบับนั้น
 ต่อหน้ายาคหลวงตาชาติในเวลาอันที่เดียว (ความจริงหนังสือฉบับนี้ก็ได้
 เขียนต่อหน้ายาคหลวงตาชาติ และผู้เขียนนั้นก็คือยาคหลวงเทศปานยัง
 ซึ่งได้ขึ้นไปทำกรุงศรีอยุธยาพร้อมกับยาคหลวงตาชาติเมื่อวันที ๓ ตุลาคม
 นั้นเอง)

ในหนังสือฉบับนี้มีความว่า การต่าง ๆ ที่ยากหลวงตาซาค์ได้มา
 ขอร้องแทนพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนั้น มองซิเออร์คอนซตันซ์รับรองว่า
 จะจัดการให้สัมพระราชประสงค์ของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทุกอย่าง และ
 กล่าวต่อไปว่า ได้เตรียมการไว้ที่บางกอกสำหรับรับผู้ที่ย่อยเจ็บพร้อมแล้ว
 ข้าพเจ้าได้ส่งสำเนาจดหมายฉบับนี้ ทั้งภาษาปอตุเกศและฝรั่งเศส
 มาพร้อมทั้งรายงานฉบับนี้ด้วยแล้ว

เราจึงได้แสดงความยินดีต่อยากหลวงตาซาค์ ในการที่ยากหลวง
 ตาซาค์ได้ ไปจัดการเรื่องราวต่าง ๆ เป็นผลสำเร็จดังนี้ และยากหลวง
 ตาซาค์ได้กำชับเราว่า ความลับเรื่องนี้เป็นเรื่องที่สำคัญมาก แต่
 ภายหลังอีกสามสี่ชั่วโมง ยากหลวงตาซาค์ก็ได้ขยายความลับเรื่องนี้
 ออกมาเอง เมื่อท่านได้อ่านความในจดหมายฉบับนี้แล้ว ท่านอาจจะ
 เข้าใจได้ทีเดียว ว่าวิถีใจจากการต่าง ๆ ของยากหลวงตาซาค์ทำด้วย
 วิธีอย่างไร และอาจจะทราบได้ว่าความคิดความอ่านของยากหลวงตาซาค์
 มีอย่างไร

ยากหลวงเทศปานยังได้พูดในที่เปิดเผย (เพื่อแสดงความตั้งใจ
 ของมองซิเออร์คอนซตันซ์) ว่าถ้าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสมีพระราชประสงค์
 ใด ๆ ก็จะได้สัมพระราชประสงค์ทุกอย่าง โดยไม่ต้องทำอะไร
 นอกจากมีลายพระราชหัตถ์ฝากยากหลวงตาซาค์มาพระราชทานมอง
 ซิเออร์คอนซตันซ์ลับๆเท่านั้นก็พอแล้ว

ตามความในจดหมายฉบับนี้ และตามความที่เราได้ทราบจาก
 ยากหลวงตาซาค์นั้น กระทำให้เราเข้าใจได้ว่ามองซิเออร์คอนซตันซ์

ไม่ต้องการทำอะไรกับเราเลย เพราะมองซีเออร์คอนซตันซ์ถือพระราช
 หัตถ์ของเจ้ากรุงฝรั่งเศสซึ่งทรงฝากยากหลวงตาซาค์มาพระราชทานมอง
 ซีเออร์คอนซตันซ์นั้นเป็นหลัก และมองซีเออร์คอนซตันซ์ถือว่าข้าพเจ้า
 กับมองซีเออร์เคอลาลูแบร์ ได้รับตำแหน่งเป็นเอกอัครราชทูตมาสำหรับ
 เชื้อตอกหน้าเท่านั้น เพราะพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงตั้งยากหลวงตาซาค์
 เป็นราชทูตไม่ได้ โดยเหตุที่ยากหลวงตาซาค์เป็นนักพรต จึงจำเป็นต้อง
 ตั้งเราทั้ง ๒ ให้ออกหน้าว่าเป็นราชทูต เพราะฉะนั้นการที่จะเจรจาเรื่อง
 ต่าง ๆ นั้น มองซีเออร์คอนซตันซ์จึงคิดจะพุกกับยากหลวงตาซาค์
 ฝ่ายเดียว เพราะมองซีเออร์คอนซตันซ์เห็นว่า คงจะทำความตกลงกับ
 ยากหลวงตาซาค์ได้ง่ายกว่าเรา แต่ในข้อที่เกี่ยวกับการค้าขายนั้น
 มองซีเออร์คอนซตันซ์เกินวิสัยคิดกัน โดยมองซีเออร์คอนซตันซ์เข้าใจว่า
 ข้าพเจ้าได้รับหน้าที่มาโดยละเฉพาะสำหรับมาทำความตกลงในเรื่องการ
 ค้าขายต่อไป

วิธีดำเนินของมองซีเออร์คอนซตันซ์สำหรับให้การทั้งหลายได้เป็น
 ไปตามความประสงค์ของตัวนั้น ก็โดยยกเหตุมาอ้าง ๒ อย่าง คือ เขา
 พระราชหัตถ์ของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสมาอ้างอย่าง ๑ และอีกอย่าง ๑ นั้น
 เขาเรื่องที่เราไม่ยอมขึ้นบกจนกว่ากองทหารจะได้เข้าประจำอยู่ที่บางกอก
 เสียก่อนนั้นมาอ้าง ในข้อนี้มองซีเออร์คอนซตันซ์ทราบดี ก็เพราะ
 ยากหลวงตาซาค์ไปเล่าให้ฟัง ซึ่งข้าพเจ้าเห็นว่าไม่เป็นการสมควรที่ยาก
 หลวงตาซาค์จะไปไว้ใจมองซีเออร์คอนซตันซ์ถึงเพียงนี้เลย ยากหลวง
 ตาซาค์ได้บอกกับมองซีเออร์คอนซตันซ์ว่า การที่เราคิดเช่นนั้นก็เพราะเหตุ

ที่เราไม่ไว้ใจ เราจึงต้องการความแน่นอนให้เป็นหลักฐานมั่นคงเสียก่อน เพราะเมื่อเราได้พบกับขาดหลวงตาชาคั้นนี้ เราก็ได้พูดว่าถ้ากองทหาร ยังไม่ได้เข้าไปประจำอยู่ที่บางกอกแล้ว เราก็จะยังชินชกไม่ได้ โดยที่เรา จะต้องการป้องกันมิให้ชักช้าเสียเวลา เพราะเหตุว่าถ้ายังชักช้าเสียเวลา นานแล้ว ก็จะทำให้กองทหารเจ็บป่วยล้มตายมากขึ้น และในเวลานั้น พลทหารก็เจ็บป่วยอยู่มากแล้วโดยที่ต้องกรากกว่าเดินทางมาช้านานทั้งนี้ จกทหมายทมองซีเออร์คอนซตันซ์ได้เขียนถึงขาดหลวงตาชาคั้นฉบับนี้ เราได้อ่านทบทวนพร้อมด้วยขาดหลวงตาชาคั้นหลายครั้ง เพื่อจะได้เข้าใจ ความให้ชื่นชมทราบดี เพราะจกทหมายฉบับนี้เขียนเป็นภาษาปอตุเกศ และตัวข้าพเจ้าเองก็มีใครจะเข้าใจภาษาปอตุเกศเท่าไรนัก ในจกทหมาย ฉบับนี้มีข้อความที่กล่าวถึงการที่จะยกบางกอกและมริคิให้แก่ฝรั่งเศสนั้น แจ่มแจ้งชัดเจนนะ แล้วเราจึงได้ถามขาดหลวงตาชาคั้นว่า ทิมองซีเออร์ คอนซตันซ์ใช้คำในหนังสือว่า ให้เราทำเครื่องมื่อสำคัญเสียก่อนจึงจะ จักการรับกองทหารได้ และการที่มองซีเออร์คอนซตันซ์จะต้องการให้ กองทหารไปอยู่ในโอวาทคำสั่งนั้น จะหมายความว่าอะไร เพราะตาม ความ ๒ ข้อนี้ทำให้เราหนักใจอย่างยิ่ง แต่ในเรื่องนี้เราก็ได้มาตรวจ เห็นว่า กองทหารนี้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสก็ได้ส่งมาถวายพระเจ้ากรุงสยาม สำหรับให้มาคอยป้องกันปรายศัตรูของพระเจ้ากรุงสยาม ก็อาจจะมีเหตุ การณที่มองซีเออร์คอนซตันซ์จะต้องออกคำสั่งแก่กองทหารในนามของ พระเจ้ากรุงสยามได้จริง เพราะฉะนั้นเราจึงคิดเห็นว่า การที่มองซีเออร์ คอนซตันซ์จะต้องการให้กองทหารไปอยู่ในโอวาทคำสั่งนั้น ก็ไม่เป็นข้อ

ซึกซ้องใหญ่โตอะไรนัก เมื่อเราไต่ มีความเห็นเช่นนั้นแล้ว เราจึงได้มี
จดหมายอย่างสภาพเรียบริบไปยังมองซีเออร์คอนซตันซัซฉะบีย ๑

วันที่ ๒ เดือนตุลาคม เรือรบฝรั่งเศส ๓ ลำซึ่งเราไต่ ทิ้งไว้ ที่ช่อง
ยักกันนั้น ไต่เล่นโยมาแต่ไกลในเวลาเช้าประมาณ ๑ โมง แต่ทำ
อย่างไร ๆ เรือทั้ง ๓ ลำนี้จะเล่นเข้ามาให้ถึงท่าที่จอดเรือไม่ได้ตลอดวัน
และจะส่งข่าวคราวถึงกันก็ไม่ได้ ยาคหลวงคาซาคก็บัญชาทหารเรือ
บางคนจึงพยายามออกไปที่เรือกายยา และได้ไปถึงเรือจนระคำ้อยแล้ว
ในระหว่างนั้นเรือกายยาซึ่งเป็นเรือที่เล่นโยไต่สควทที่สดก็ไต่เล่นโยมา
ใกล้กับที่เราจอดอยู่ประมาณ ๒ ไมล์ เรือลำนั้นจึงไต่ทอศมอที่เคียว
ครันรุ่งขึ้นเวลาเช้า ท่านราชทูตของพระเจ้ากรุงสยามจึงไต่ลงจากเรือ
เพื่อจะไปขึ้นบก แล้วท่านราชทูตสยามไต่แวะขึ้นมาเยี่ยมพวกเราบนเรือ
พอเยี่ยมเยียนกันเสร็จแล้ว ราชทูตสยามก็เลยขึ้นบกไปที่เคียว บรรดา
เรือรบฝรั่งเศสได้ซึกซ้องทิวและไต่ที่ยืนใหญ่ส่งราชทูตสยามเป็นเกียรติยศ
เมื่อราชทูตสยามไต่ลงจากเรือกายยาแล้วสักครู่หนึ่ง ยาคหลวง
คาซาคซึ่งยังอยู่บนเรือกายยาก็ไต่ลงจากเรือเหมือนกัน มองซีเออร์
เคอโอกรูร์จึงไต่ ยืนใหญ่ให้เป็นเกียรติยศแก่ยาคหลวงคาซาค ๘ นาที
ในค่ำวันนั้นยาคหลวงคาซาคไต่มารับประทานอาหารค่ำกับเรา ครั้น
รับประทานอาหารเสร็จแล้วเราจึงไต่ เร่งให้ยาคหลวงคาซาคไต่ รีบขึ้นไปบนบก
เพื่อไปจัดการในเรื่องต่าง ๆ ตามที่มองซีเออร์คอนซตันซัซได้สัญญาไว้
ยาคหลวงคาซาคจึงไต่ตอบว่า ก่อนที่จะจัดการอย่างใด ๆ ไต่ จะต้องทำ

ความตกลงในเรื่องเครื่องมือสำคัญ ซึ่งได้กล่าวไว้ ในจดหมายฉบับนั้น ให้เรียบร้อยเสียก่อน และได้บอกต่อไปว่า ข้อความที่จะทำสัญญาฉบับนั้น เราต้องการอย่างไร ก็ให้เราร่างเอาเองก็ได้ เราจึงได้ตอบขาดหลวง ตาซาคัตว่า เราไม่มีข้อสัญญาอย่างใดที่จะต้องร่าง และเราก็ไม่เข้าใจ ว่าเครื่องมือสำคัญที่มองซีเออร์คอนซตันซ์จะ ต้องการจากเรานั้นจะหมายความว่าอย่างไร ขาดหลวงตาซาคัตจึงอธิบายว่า เครื่องมือสำคัญนั้น หมายความว่าหลายอย่าง เป็นต้นว่าถ้ามองซีเออร์คอนซตันซ์จะไปที่ยางกอกเวลาไร อย่าให้พวกฝรั่งเศสเห็นว่ามองซีเออร์คอนซตันซ์เป็นคนเลวทราม กับอีกอย่าง ๑ มองซีเออร์คอนซตันซ์คิดว่าตัวเป็นอิศรมหาเสนาบดีในเมืองไทย เพราะฉะนั้นเมื่อไปถึงยางกอกถ้าจะสั่งการงานอะไร ไม่ได้เสียเลยก็ดูจะไม่เหมาะ แล้วขาดหลวงตาซาคัตได้พูดกับเราต่อไปว่า “ข้าพเจ้าได้บอกให้ท่านทราบแล้วว่ามองซีเออร์คอนซตันซ์ได้มีความมุ่งหมายอย่างก็สำหรับการศาสนา และมุ่งหมายก็คือขาดหลวงเยชวิต เพราะฉะนั้นมองซีเออร์คอนซตันซ์จึงต้องการให้พวกฝรั่งเศสได้กระทำสัตย์สาขาล ว่าพวกฝรั่งเศสจะมีความซื่อสัตย์สุจริตต่อพระเจ้ากรุงสยาม และสาขาลว่าจะซื่อสัตย์สุจริตต่อตัวมองซีเออร์คอนซตันซ์ด้วย”

เราจึงได้ตอบขาดหลวงตาซาคัตว่า ในข้อที่จะให้พวกฝรั่งเศสกระทำสัตย์สาขาลว่าจะซื่อสัตย์สุจริตต่อตัวมองซีเออร์คอนซตันซ์โดยเพราะนั้น เป็นการที่จะทำไปไม่ได้ แต่ในข้อที่จะให้กระทำสัตย์สาขาลต่อพระเจ้ากรุงสยามนั้น เราจะได้จัดข้อความที่จะให้สาขาล ตามที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้พระราชทานพระราชานุญาตให้มองซีเออร์โคเฟาซกระทำสัตย์สาขาลต่อ

พระเจ้ากรุงสยามนั้นแล้ว ข้อความที่จะให้พวกฝรั่งเศสสาขาลอย่างไรมัน
เราก็ดูใจให้ขาดหลวงตาชาติไปแล้ว แต่ที่จะให้พวกฝรั่งเศสกระทำสัตย์
สาขาลเฉพาะบุคคล ถึงบุคคลผู้นั้นจะเป็นคนมียศถาบรรดาศักดิ์ก็ใหญ่โต
สักปานใดก็เป็นอันทำไม่ได้

ขาดหลวงตาชาติจึงได้ตอบว่า “ถ้าจะสาขาลว่าถ้ามองซิเออร์
คอนชตันซ์ได้เชิญพระราชโองการของพระเจ้ากรุงสยามมาสั่งการงาน
ต่าง ๆ พวกฝรั่งเศสจะได้กระทำตาม เท่านั้นจะไม่ได้ที่เคียวหรือ”

เราจึงได้ตอบขาดหลวงตาชาติว่า “เมื่อมองซิเออร์เคฟาชได้
สาขาลตัวแล้วว่าจะได้ทำการต่อสู้อัครของพระเจ้ากรุงสยามโดยสัตย์
สุจริต ก็เท่ากับสาขาลว่าจะต้องทำตามคำสั่งของพระเจ้ากรุงสยาม
ในเวลาปรายศัทรอยู่ในตัวแล้ว แต่เพื่อจะให้เป็นการสะดวกจะตกลงกัน
อย่างนี้ก็ได้คือว่า คำสั่งใดๆ ที่เป็นพระราชโองการของพระเจ้ากรุงสยาม
แล้ว คำสั่งนั้นๆ จะต้องเป็นคำสั่งที่มองซิเออร์คอนชตันซ์ได้รับพระราช
โองการมา พวกฝรั่งเศสจึงจะถือว่า เป็นคำสั่งของพระเจ้ากรุงสยาม
โดยตรง เพราะมองซิเออร์คอนชตันซ์เป็นเสนาบดีของพระเจ้ากรุงสยาม”
ดังนี้

ขาดหลวงตาชาติจึงได้ตอบเราว่า “ถ้าฉะนั้นท่านจงมีหนังสือบอก
มองซิเออร์คอนชตันซ์ตามความเห็นของท่านนี้เถิด และให้ท่านมอบ
อำนาจให้ข้าพเจ้าไปพูดจาทำความตกลงกับมองซิเออร์คอนชตันซ์ในเรื่อง
นี้ด้วย”

เราก็ได้ตกลงยอมทำตามความต้องการของบาทหลวงคาซาค์ และ
ได้แสดงว่าต่อไปเราก็จะมีความไว้วางใจในบาทหลวงคาซาค์ทุกอย่าง
เพราะพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสก็ได้ทรงไว้วางพระทัยในบาทหลวงคาซาค์อยู่
แล้ว

เมื่อได้ตกลงกันเช่นนี้แล้ว เราจึงได้มีหนังสือไปถึงมองซิเออร์
คอนซตันซ์ระยะบี ๓ มีข้อความแจ้งอยู่ในสำเนาที่ได้ส่งมาพร้อมกับรายงาน
นี้แล้ว ก็ได้ร่างข้อความที่จะให้กองทหารกระทำสัตย์สาบานนั้นมอบ
ให้บาทหลวงคาซาค์ถวายเป็นส่งให้มองซิเออร์คอนซตันซ์

แต่ในระหว่างนี้เราเห็นเป็นการจำเป็นที่จะต้องส่งพวกทหารที่เจ็บช่วย
ขึ้นไปอยู่บนบก จึงได้จัดการพาพลทหารที่ช่วยขึ้นไปพักบนบก และ
มองซิเออร์เคฟาซัคก็ได้จัดให้มองซิเออร์เคอโยซัง ซึ่งเป็นนายทหารที่
ฉลาดไหวพริบ กับพลทหารที่ไม่เจ็บช่วยบางคน ให้คุ้มครองรักษา
พยาบาลพวกทหารที่เจ็บช่วยนั้นต่อไป

ณวันที่ ๘ เดือนตุลาคม มองซิเออร์เคอလာลแบร์ได้ขึ้นไปบนเรือ
กายยา และได้ไปปรึกษากับมองซิเออร์เคอไวทรีร์ถึงเรื่องที่จะพา
เรือรบเข้าไปในลำแม่น้ำจนถึงบางกอก มองซิเออร์เคอไวทรีร์จึงได้
ตอบมองซิเออร์เคอလာลแบร์ว่า การที่จะพาเรือเข้าไปในลำแม่น้ำในระ
ยนี้เป็นการทำไม่ได้ เพราะน้ำในแม่น้ำกำลังท่วมตลิ่งและไหลเชี่ยวแรง
มาก ถึงน้ำทะเลจะขึ้นก็ยังไม่พอทานกำลังกระแสน้ำเชี่ยวในลำแม่น้ำได้
และถ้าเรือเล็ก ๆ จะขึ้นไปตามลำแม่น้ำแล้วก็จะต้องทิ้งสมอลงและกว้าน
สมอนั้นพาเรือขึ้นไปทีละน้อย ๆ ซึ่งจะเป็นการกินเวลาไม่ต่ำกว่า ๑๕ วัน

เพราะระยะตั้งแต่ท่านภายในซึ่งตั้งอยู่ที่ปากน้ำลงข้างนอกนั้น เป็นระยะไกล
ถึง ๑๐ ไมล์ และเวลาน้ำก็ไหลเชี่ยว ทั้งลมก็พัดมาผิดทางด้วย

เมื่อมองซีเออร์เทอไวทรีได้คอยอธิบายเช่นนั้น มองซีเออร์เทอลา
ลแบร์จึงได้เห็นว่า ที่จะใช้กำลังเงินไม่ได้เสียแล้ว จำเป็นจะต้องเจรจา
กันให้ตกลงด้วยพหุภาคีด้วยกันเท่านั้น

ในวันนั้นเองคือวันที่ ๘ เดือนตุลาคม มีกระลาตีชาติอังกฤษซึ่งได้
มารบจ้างอยู่ในเรือลำนั้น ๑ เป็นผู้ที่ถือสาสนาสิทธิโปรเตสตัน ได้แสดง
ตัวต่อหน้าข้าทูลวงเศชปานยักว่า ได้ละทิ้งสิทธิโปรเตสตันที่ตัวนั้นถืออยู่
นั้นแล้ว เพราะข้าทูลวงเศชปานยักได้พยายามสั่งสอนกระลาตีอังกฤษ
คนนั้นมาตลอดทาง ในทันทีเจ้าออคไม่ได้ที่จะชมเชยสรรเสริญพวก
ข้าทูลวงเศชวิต ที่ได้ต่อสู้พยายามสั่งสอนคนในเรือให้ดำเนินเข้าสู่
ทางที่ดี จนที่สุดก็ได้ทำการสำเร็จสมความปรารถนาทุกอย่าง ข้า
ทูลวงเศชปานยักได้พยายามเทศน์และสั่งสอนและกระทำทานเป็นตัวอย่าง จน
บรรดาคนในเรือได้กลับใจกลับนิสัยเป็นคริสเตียนที่ดีได้ทุกคน

ณวันที่ ๑๕ เดือนตุลาคม นายทหารเรือหนุ่มคน ๑ ได้กลับมาจาก
บนบก และมารายงานว่าเมื่อตัวยังอยู่ที่ข้างนอก ได้เห็นมองซีเออร์
คอนซตันซ์เฮาองทหารไทยมาหัดท่าทหาร และเมื่อมองซีเออร์คอน
ซตันซ์ได้เห็นทหารไทยหัดท่าทางได้ก็พอใจได้แล้ว มองซีเออร์คอน
ซตันซ์จึงได้พูดขึ้นว่า “ทหารเหล่านั้นเป็นทหารที่ดีแล้ว ข้าแต่ที่
จะให้อยู่ และข้าแต่ท่านนายทหารดี ๆ สำหรับยังคงขังขี้ขี้เขาเท่านั้น” ชาว
อินได้ทำให้เราเกิดความรื่นเริงใจขึ้นบ้าง เพราะข้าทูลวงเศชปานยักก็ได้

พวกขี้เราเลยจนคำเดียว ที่จะทำให้สงสัยได้ว่ามองซีเออร์คอนซตันซ์
 คิกระเอากองทหารไทยไว้ที่บางกอก เพราะกองทหารฝรั่งเศสจะไปอยู่
 ในที่นั้นอยู่แล้ว โดยเหตุการณ์จริงทำให้เราเกิดความสงสัยขึ้นบ้าง
 ๓๖ เดือนตุลาคม ข้าพเจ้าได้ข่าวมาว่า เรือซอเปรีซิเคน
 ได้มาถึงเมืองมริคแล้ว และได้ทราบว่าเรือลำนี้ไต่ผ่านเมืองมาซูลิปาต้า
 และว่าที่เมืองมาซูลิปาตานั้นได้เกิดโรคติดต่อขึ้นจนเสียมียชนพนักงานของ
 บริษัทได้ตายไปหมกสิ้น และได้ความต่อไปว่าที่เมืองมาซูลิปาตานั้น
 เรือเปรีซิเคนได้ส่งมองซีเออร์เคอโบฟงกับมองซีเออร์มองเฟรไว้สำหรับทำ
 การในห้างฝรั่งเศส และว่าในเรือเปรีซิเคนนั้นมีคนที่เจ็บป่วยเป็นอันมาก
 จนในเวลานั้นก็ยังหาหายช่วยไม่ ข้าพเจ้าได้ทราบความต่อไปว่าเซอวาเลีย
 เทอพอแยงได้ลงเรือที่เมืองปอนคีเซร์เพื่อจะมาพบกับเราที่เมืองไทย
 มองซีเออร์เตลานกับโรไต มีหนังสือมาแจ้งข้าพเจ้าฉบับ ๓ บอกมา
 ว่าพอทะเลช่วยเวลาใดก็จะไต่ลงเรือมาพบกับเราต่อไป

ในวันนั้นเองตอนกลางคืน ยาคหลวงตาชาติได้มาถึงเรือจากกรุง
 ศรีอยุธยา จึงได้พักนอนบนเรือของผู้บังคับการ ครั้นรุ่งขึ้นเวลาเช้ายาค
 หลวงตาชาติพร้อมด้วยข้าราชการไทย ๕ นายจึงได้มาหาเรา ในข้า
 ราชการ ๕ นายนั้น เป็นคนที่มองซีเออร์คอนซตันซ์ได้ ไซ้ให้มาเยี่ยม
 เยือนมองซีเออร์เคอไวครี ๓ นาย อีก ๒ นายนั้นยาคหลวงตาชาติ
 บอกกับเราว่า พระเจ้ากรุงสยามรับสั่งให้มา เพื่อให้มาถามว่าเราจะ
 ต้องการขนยกวันใด แต่ยาคหลวงตาชาติได้บอกต่อไปว่า ข้าราชการ
 ๒ นายนี้จะพบกับเราหรือจะพบกับเราไม่ได้ แต่จะต้องให้เราทำความตกลง

ในข้อสัญญาซึ่งขาดหลวงตาชาติไต่รับมาจากมองซีเออร์คอนชตันซ์เสีย
ก่อนจึงจะพบปะพวกกันไต่

เพราะฉะนั้นเราจึงเอาข้อสัญญาที่ขาดหลวงตาชาติไต่ส่งให้แก่เรา
มาตรวจและปรึกษาหารือกัน ข้อสัญญาเหล่านั้นไต่เขียนเป็นทำนอง
จดหมายมองซีเออร์คอนชตันซ์ถึงขาดหลวงตาชาติไต่ จดหมายที่มีข้อ
สัญญานั้นยังมีจดหมายกำกับมาอีกฉบับ ๑ ต่างหาก ซึ่งเป็นจดหมายที่
มองซีเออร์คอนชตันซ์มอบอำนาจให้ขาดหลวงตาชาติไต่มาทำสัญญากับเรา
และมอบให้ขาดหลวงตาชาติไต่เซ็นหนังสือสัญญาแทนพระเจ้ากรุงสยาม
ไต่ที่เกี่ยว

ข้อสัญญาเหล่านั้น ขาดหลวงตาชาติไต่มอบไว้ให้กับเราจริง แต่
ภายหลังขาดหลวงตาชาติไต่จะเดินวิธีอย่างไรหาทราบไม่ ไต่คิดอ่านเอาข้อ
สัญญาเหล่านั้นคืนไปจากเลขานุการของมองซีเออร์เคอลาลูแยร์จนไต่ โดย
เรามิไต่รู้สักเลยว่าขาดหลวงตาชาติไต่เรียกเอาข้อสัญญาคืนไปเสียแล้ว
เมื่อก่อนที่ขาดหลวงตาชาติไต่เอาข้อสัญญาคืนไปนั้น เราก้ไต่อ่านและ
พิจารณาข้อสัญญาเหล่านั้นโดยละเอียดแล้ว และเราก้ไต่ทำความเข้าใจใน
ข้อสัญญานั้นดังต่อไปนี้ คือ

ข้อ ๑ ตามข้อความในจดหมายนั้น มองซีเออร์คอนชตันซ์ไต่
ยกสิทธิต่าง ๆ ให้แก่ฝรั่งเศสก็จริงอยู่ แต่มองซีเออร์คอนชตันซ์ยัง
หวงอำนาจอยู่ โดยที่กล่าวสั้น ๆ ว่าระยกบางกอกและเมืองมะริดให้กอง
ทหารฝรั่งเศสรักษาไว้เท่านั้น ถ้าจะพิจารณาหัดตามความในข้อนี้แล้ว
ก็จะต้องเป็นที่เข้าใจว่า ในบางกอกและเมืองมะริดนั้นคงจะมีกองทัพอื่น
อีกนอกจากกองทัพฝรั่งเศส

ข้อ ๒ มองซิเออร์คอนชตันซ์ขอมอนูญาตให้พวกฝรั่งเศสได้ทำ
 บัอมบู่ประทุหรือรบในบางกอกและเมืองมริค ตามแบบข้อมของทวีปยุโรป
 ได้ แต่มีข้อลบล้างความชอบโดยที่ปรากฏว่า การที่จะสร้างข้อมนั้น
 จะทำข้อมชนิดไรต้องแล้วแต่พระเจ้ากรุงสยามจะทรงเห็นชอบ เพราะ
 พระเจ้ากรุงสยามจะต้องเป็นผู้ที่เห็นชอบในแบบเสียก่อนจึงจะลงมือสร้าง
 ข้อมได้ กับพระเจ้ากรุงสยามจะเป็นผู้หาเครื่องมือและอิฐปูนสำหรับสร้าง
 ข้อมนั้นมาพระราชทานให้ด้วย

ข้อ ๓ ในข้อที่จะให้กองทหารฝรั่งเศสรักษาบางกอกและเมืองมริค
 นั้นมีปรากฏว่า ผู้บังคับการกองทหารฝรั่งเศสนั้นจะเป็นผู้ที่สั่งการงาน
 ทั่วไปโดยเด็ดขาด แต่ก็ยังมีข้อลบล้างความชอบโดยเหตุที่ขาดหลวง
 ตาซาค์จะขอเกียรติยศให้แก่มองซิเออร์คอนชตันซ์ กลายเป็นว่ามอง
 ซิเออร์คอนชตันซ์จะต้องเป็นใหญ่และจะต้องบังคับบัญชาการโดยสิทธิขาด
 ในทั้งสองแห่งนี้แต่ผู้เดียว ซึ่งการเป็นเช่นนั้นก็เพราะขาดหลวงตาซาค์รู้ว่า
 เราไม่มีอำนาจอันใดที่จะจัดการในเรื่องนี้ ได้แต่รับบางกอกและมริคมา
 ให้กองทหารฝรั่งเศสรักษาไว้เท่านั้น ฝ่ายมองซิเออร์คอนชตันซ์ได้
 ขาดหลวงตาซาค์เป็นสายสำหรับบอกเรื่องต่าง ๆ จึงมีความประสงค์จะมิให้
 กองทหารฝรั่งเศสให้ปฏิบัติตามข้อสัญญาเหล่านี้ โดยจะบังคับให้กอง
 ทหารได้กระทำสัทธิ์สาบาล แต่ข้อความที่มองซิเออร์คอนชตันซ์จะให้
 สาบาลนั้น หากตรงกับข้อความที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้พระราชทาน
 พระราชานุญาตให้มองซิเออร์เตฟาซสาบาลไม่

เราจึงได้ยกข้อขัดข้องต่าง ๆ เหล่านี้แจ้งให้ข้ากหลวงตาซาด้
 เข้าใจ และข้ากหลวงตาซาด้ได้ฟังแล้วก็ห้ามข้อที่จะคัดค้านอย่างใดไม่
 แต่ข้ากหลวงตาซาด้ก็หาได้ค้ออย่างไรไม่ เป็นแต่พูดคำเดียวว่า
 ข้ากหลวงตาซาด้ได้พยายามพุดจาเกลี้ยไถล่มองซีเออร์คอนชตันซ์ทุก
 อย่างแล้ว แต่่มองซีเออร์คอนชตันซ์หายอมแก้ไขข้อความอย่างใดไม่
 เพราะฉะนั้นข้ากหลวงตาซาด้จึงให้เราเลือกเอา ๓ อย่าง คือ อย่างที่ ๑ ให้
 เรากลับไปประเทศฝรั่งเศสพร้อมด้วยกองทัพเรือและกองทหารโดยไม่ต้อง
 มาจัดทำอะไรทั้งหมด หรืออย่างที่ ๒ ให้เราแสดงตัวเป็นข้าศึกและให้
 จักการต่าง ๆ ตามความต้องการของเรากด้วยกำลังทหาร หรืออย่าง
 ที่ ๓ ก็ให้เราเซ็นหนังสือสัญญาตามที่เราวางมานั้นแล้ว

ตามความข้อที่ ๑ นั้นเป็นการที่เราจะทำได้ไม่ได้ เพราะถ้าจะกลับ
 ไปประเทศฝรั่งเศสก็จะไปไม่ได้เพราะขาดเสบียง และถึงแม้ว่าจะกลับ
 ไปได้ ก็จะเป็นการร้ายกาจอย่างที่สุด ข้อที่ ๒ คือให้ใช้กำลังทหาร
 นั้นก็เป็นการทำไม่ได้เหมือนกัน เพราะระบู้ไม่เหมาะ ทั้งพลทหารและ
 กำลังของเรากมีไม่พอ และอีกประการ ๑ เรากได้รับคำสั่งมาห้ามขาด
 มิให้เรากระทำการรบกวนแก่สามัคคีกับไทยเป็นอันขาด เว้นไว้แต่ถ้า
 ไทยปฏิเสฐไม่ยอมให้ช่างกอกแก่เราจึงจะใช้กำลังทหารได้ ก็ในเรื่อง
 ช่างกอกนี้ ก็มีข้อความปรากฏชัดเจนเป็นลายลักษณอักษรอยู่แล้ว ว่า
 พระเจ้ากรุงสยามจะยกช่างกอกให้แก่ฝรั่งเศส จึงจะมีข้อความแก้ไข
 ในวิธีรักษาช่างกอกนั้นข้างเล็กน้อย ก็จะได้ว่าเป็นการที่ไทยไม่ยอม

ให้ข้างกอกก็ยังไม่ได้อีกประการ ๑ ในเรื่องนี้ก็จำเป็นจะต้องปรึกษาหารือมองซิเออร์เทฟาซุกุเสียก่อนด้วย เราจึงได้ถามมองซิเออร์เทฟาซุกุว่าตามแผนที่ข้างกอกและตามรายงานต่าง ๆ ที่ได้ทราบมาในเรื่องข้างกอก มองซิเออร์เทฟาซุกุจะเห็นว่า เราจะใช้กำลังทหารสู้ไต่หรืออย่างไร ในข้อถามอันนี้มองซิเออร์เทฟาซุกุได้ตอบว่าอย่างไรไม่ เป็นแต่ตอบว่าขอให้มองซิเออร์เทฟาซุกุได้คุมกองทหารไปถึงหน้าเมืองข้างกอกก็จะยอมตายก็เดี๋ยวนั้น ข้าพเจ้าจึงได้ตอบมองซิเออร์เทฟาซุกุว่า ในเรื่องนี้ไม่มีปัญหาอย่างใดในเรื่องจะตายหรือไม่ตาย แต่จะต้องการทราบว่าถ้าเราจะเอากำลังของกองทหารเข้าต่อสู้จะไต่หรือไม่เท่านั้น มองซิเออร์เทฟาซุกุก็ตอบว่าเรายังสู้ไม่ได้ เพราะฉะนั้นจึงเป็นอันจะทำอย่างอื่นไม่ได้ นอกจากจะยอมเซ็นสัญญาตามข้อความที่มองซิเออร์คอนซตันซ์ได้วางมาเท่านั้น และเพื่อจะให้มองซิเออร์คอนซตันซ์เห็นชอบตามสัญญาเพื่อเราจะไต่เข้าไปอยู่ในข้างกอกต่อไปได้นั้น มองซิเออร์เทอลาลูแบร์ก็ตัวข้าพเจ้าจึงได้ช่วยกันแก้ไขตรวจตราออกความเห็นในข้อสัญญาเหล่านั้น

ในระหว่างที่ข้าพเจ้ากับมองซิเออร์เทอลาลูแบร์กำลังช่วยกันร่างข้อสัญญานั้น ข้าราชการไทยก็ได้ให้คนมาถามเราไม่หยุดหย่อนเลย ว่าเมื่อไรเราจึงจะยอมให้ข้าราชการเหล่านั้นได้พบบปะกับเรา เพราะข้าราชการไทยมีความเขื่อนหน้าอำคาญเต็มทีแล้ว จึงขอได้พบบปะกับเราเร็ว ๆ สักหน่อย การที่ข้าราชการไทยได้พบบปะเช่นนั้น ถ้าขาดหลวงตาซาคักไม่สั่งให้พบบปะแล้ว ไหนเลยข้าราชการไทยจะกล้าพบบปะเช่นนั้น ฝ่ายขาดหลวงตาซาคักก็เร่งเร้าอยู่เสมอเหมือนกัน และขอให้เรารีบเซ็นสัญญาเสีย หรือ

มีฉะนั้นก็ให้เราคอยเป็นคำแก้คิดว่าเราจะทำอย่างไร เพราะบาทหลวง
คาซาค์มีความร้อนใจอยากจะรีบกลับไปพบกับมองซีเออร์คอนซตันซ์ซึ่งได้
ลงมาคอยอยู่ที่ปากน้ำแล้ว

บาทหลวงคาซาค์ได้มาพบจากทายาทหลายสิ่งหลายอย่าง แล้ว
ภายหลังจึงได้บอกเราว่า มีความลับอย่างสำคัญที่สุดที่อยากจะบอกให้
เรารู้ แต่มองซีเออร์คอนซตันซ์ได้สั่งไว้ว่า ถ้าจะขยายความลับเรื่อง
นี้ให้เราฟังแล้ว จะต้องให้เราสาบานต่อหน้าพระคำภีร์เสียก่อน ว่าเรา
จะไม่เอาความลับเรื่องนี้บอกเล่าแก่ผู้ใด เว้นแต่จะกราบทูลพระเจ้ากรุง
ฝรั่งเศสและเรียนให้มาควิคเคอเซเนเลทวาย ๒ คนเท่านั้น และเราจะ
ไม่เอาความลับเรื่องนี้ก็เป็นลายลักษณ์อักษรในรายงานหรือจดหมายเหตุ
เป็นอันขาด และที่จะกราบทูลพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสและเรียนมาควิคเคอเซ
เนเลทวายก็ต้องปกปิดไว้ จะเขียนเป็นหนังสือก็ไม่ได้ เราได้ยอม
สาบานให้ตามความต้องการของบาทหลวงคาซาค์ เพราะเราเข้าใจเสีย
ว่าคงจะเป็นเรื่องลับและสำคัญอย่างที่สุด แต่ครั้นบาทหลวงคาซาค์ได้
ขยายความลับเรื่องนี้ให้เราฟังแล้ว เราก็ประหลาดใจเป็นอันมาก เพราะ
เราไม่เห็นว่าจะจะเป็นความลับหรือเป็นเรื่องสำคัญอย่างไรเลย จนที่สุดพอรุ่ง
ขึ้นเราก็กلمในเรื่องนั้นเสียแล้ว เพราะเราไม่ต้องการทรงจำเอาไว้เลย เมื่อ
บาทหลวงคาซาค์ได้ขยายความที่เขาถือว่าเป็นเรื่องลับเสร็จแล้ว ก็ได้
ชมเชยและสรรเสริญคุณความดีของมองซีเออร์คอนซตันซ์จนเกินต้องการ
ต่ออันนั้นมาเราก็ได้เอาข้อสัญญาเหล่านั้นไปปรึกษาหารือกับบาทหลวง
คาซาค์ และได้มีข้อโต้เถียงคัดค้านกันเป็นอันมาก จนลงท้ายที่สุดเรา

ก็ไต่เช่นข้อในหนังสือสัญญาซึ่งข้อความปรากฏอยู่ในสำเนาซึ่งข้าพเจ้า
ได้คัดส่งมาพร้อมทั้งรายงานฉบับนี้ด้วยแล้ว

ข้าพเจ้าได้ทักกับมองซิเออร์เทอลาลแบร์ว่า สำนักที่แต่งหนังสือ
สัญญานี้ไม่ได้ถ้อยความอย่างไร และข้อสัญญาเองก็ไม่ไต่ความว่า
อย่างไรเลย (ถึงท่านคงจะเห็นไต่ง่าย) แต่มองซิเออร์เทอลาลแบร์ได้
ตอบข้าพเจ้าว่า การที่เรไต่เช่นหนังสือสัญญานี้ก็เพราะจำเป็นจำใจต้อง
เช่น และเราจะทำอย่างอื่นก็ไม่ได้ เพราะฉะนั้นข้อความและสำนวน
ที่แต่งข้อสัญญานี้ก็ต้องเป็นการนำขึ้นเอง ตามที่มองซิเออร์เทอลา
ลแบร์พูดแก้ตัวเช่นนี้ข้าพเจ้าเองก็ไม่ได้เห็นด้วย แต่ก็จำใจต้องยอมเพราะ
การเรองนั้นตกเป็นหน้าที่ของมองซิเออร์เทอลาลแบร์โดยเฉพะ ข้อ
สัญญาเหล่านี้ไต่ส่งคิกท้ายมากับรายงานฉบับนี้ และมีความเห็นจกอยู่ใน
กระเรียนด้วยแล้ว

เมื่อไต่เช่นหนังสือสัญญานี้เสร็จแล้วข้าพเจ้าทลวงตาชาติก็แสดงว่า
ทำอะไร ๆ พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสและท่านมาควิศเคอเซเนเลคงโปรคและ
พอใจในข้อความที่ไต่ตกลงกันนี้ แต่ที่ข้าพเจ้าทลวงตาชาติพวกเช่นนี้เรมิไต่
พอใจเลย เพราะเมื่อครั้งข้าพเจ้าทลวงตาชาติจะบังคับให้เราเช่นหนังสือ
สัญญานี้ เราก็ก่อบจะไม่เชื่ออยู่แล้วว่าข้าพเจ้าทลวงตาชาติจะทำได้ ถึง
เพียงนี้ แต่เมื่อข้าพเจ้าทลวงตาชาติมาอธิบายว่าข้อสัญญาเหล่านี้เป็นข้อ
สัญญาที่ก่และไต่เปรียบกับเรเช่นนี้ ก็เหลือที่เรจะเชื่อถ้อยข้าพเจ้าทลวง
ตาชาติที่ไต่ไปไต่ และทำให้เรก่เกิดความสงสัยว่าข้าพเจ้าทลวงตาชาติจะ

เป็นคนหัวคอตและลำเอียง เพราะฉะนั้นเมื่อยากหลวงตาชาดักจะพูดว่าอะไร หรือจะทำการอย่างไร เราจึงมีความแคลงใจอยู่เสมอ

เวลาค่ำประมาณยาม ๑ เราได้เชิญให้ข้าราชการไทยเข้ามาหาเรา ข้าราชการไทยจึงได้ขอให้เรากำหนดวัน ว่าเราจะต้องการให้กองทหาร ชนบกวันใด เราจึงได้ตอบว่าจะต้องการให้กองทหารได้ ชนบกในวันพรุ่งนี้ ในทันใดนั้นข้าราชการไทยก็ได้ขอร้องให้เรากำหนดวันว่าตัวเราเองจะต้อง การชนบกวันใด เราจึงได้ตอบไปว่าถ้ากองทหารได้ ชนบกในวันพรุ่งนี้ แล้ว รุ่งขึ้นอีกวัน ๑ เราก็จะได้ ชนบกตามไปเหมือนกัน เมื่อได้พักขา ได้ต่อกันเท่านั้นแล้วยากหลวงตาชาดักได้ลงจากเรือไปพร้อมกับข้าราชการไทยในคืนวันนั้นเอง เพื่อจะได้ ไปเตรียมการต่าง ๆ และเพื่อจะได้ ส่งเรือมาสำหรับรับกองทหารและเข้าของหีบขี้ตังของพวกทหารด้วย

ข้าพเจ้ากลับไม่ได้จำเป็นต้องแสดงความเสียใจในการที่จำใจต้อง เห็นหนังสือสัญญาเช่นนั้น แต่ถึงดังนั้นเราก็มักมีความวิตกอยู่ว่า มอง ชิเออร์คอนซตันซ์คงจะซัดซ้องและคึกคักทำความลำบากให้อีก และความจริงก็เป็นเช่นนั้นจริง ๆ เพราะมองชิเออร์คอนซตันซ์ก็หาพอใจ ในข้อสัญญาเหล่านี้ไม่ และได้กล่าวหลายครั้งว่าจะไม่ยอมทำตาม สัญญานี้เป็นอันขาด

ข้าพเจ้าล้มเลิกกล่าวไปว่า ก่อนยากหลวงตาชาดักได้ลงจากเรือนั้น ยากหลวงตาชาดักได้บอกกับเราว่า มองชิเออร์คอนซตันซ์มีความเสียใจ เป็นอันมาก ที่เราหาได้รับตำแหน่งแอมบาสซาเดอร์มาไม่ และได้ บอกว่ามองชิเออร์คอนซตันซ์ได้ขอให้เราพาผู้ดีฝรั่งเศส ๙๐ คนไปกับเรา

ด้วย และว่ามองซิเออร์คอนซตันซ์จะไต่เป็นธุระมิให้ควเราและผู้ ก็ฝรั่ง
เศส ๘๐ คนนั้นไต่ซำคเหลืออย่างใด ในระหว่างเดินทางจากสันดอนแม่
น้ำเจ้าพระยาตลอดจนถึงพระราชวัง

ณวันที่ ๑๗ เวลาค่ำ เรือทมองซิเออร์คอนซตันซ์ไต่ส่งมาสำหรับ
รับกองทหาร และสำหรับบรรทุกเข้าของหีบขี้กของกองทหารนั้นไต่มาถึง
รุ่งขึ้นวันที่ ๑๘ (ตุลาคม) เวลาเช้า กองทหารพร้อมทั้งนายทหารและ
เข้าของหีบขี้กต่าง ๆ ไต่ลงเรือและไต่ไปขึ้นที่บางกอก มองซิเออร์เคฟาช
เป็นผู้นำกองทหารไป

ในวันนั้นเองคือวันที่ ๑๘ ตุลาคมไต่มีข้าราชการไทยมาถึงเรือคน ๑
ซึ่งมองซิเออร์คอนซตันซ์ใช้ให้มา สำหรับให้มาขอร้องให้เราขยับ
ก่อนวันพรุ่งนี้ เพราะตามไต่ขาดหลวงตาซำคไต่ไปเล่านั้น มองซิเออร์
คอนซตันซ์คงรู้ลึกว่า ถ้ากองทหารยังไม่ไต่เข้าไปประจำอยู่ที่บางกอก
ทรายใด เราก็คงจะไม่ออกจากเรือจนทรายนั้น

ณวันที่ ๑๘ เดือนตุลาคม พอสว่างมีขุนนางไทยขึ้นมาเรือ ๒ นาย
ซึ่งเป็นคนที่พระเจ้ากรุงสยามรับสั่งให้มา เพื่อมาเชิญให้เราขยับ เมื่อ
ข้าราชการ ๒ นายนี้ไต่มาเชื่อเชิญเราแล้ว ก็ลากลับไปเพื่อจะล่องหน้า
เราไปก่อน เมื่อข้าราชการไทย ๒ นายไต่ลงจากเรือนั้น เรือรบไต่
ยิงสลักส่งเป็นเกียรติยศ ๘ นัด เหมือนกับที่ไต่ยิงสลักส่งข้าราชการ
ที่พระเจ้ากรุงสยามใช้ให้มาในครั้งแรกเหมือนกัน ครั้นเวลาเช้าประมาณ
๔ โมง เราไต่ลงเรือกระเชียงเล็กของเรือรบ บรรดาเรือรบไต่ซำค
บริวารและยิงขลุ่ย และเรือกระเชียงของเรือรบทุก ๆ ลำ ก็ตาม

ไปส่งเราด้วย ครั้นไต่ ตักระเซียงไปถึงปากน้ำตรงกับท่านภาษี ก็
 ไต่พยเรือพระที่นั่งของพระเจ้ากรุงสยามซึ่งส่งมาสำหรับเรา และมีเรือ
 อีกหลายลำสำหรับบรรทมข้าราชการและคนใช้ทั้งเข้าของหีบขี้ตังต่าง ๆ
 ด้วย พอเรือกระเซียงของเราไต่มาถึง เรือของพระเจ้ากรุงสยามก็ไต่เข้า
 มาเทียบกับเรือของเรา และข้าราชการไทยที่ไต่ ไปเชอเชิญเราบนเรือ
 เมื่อตอนเช้าอันเป็นผู้นำเรือพระที่นั่งมาเอง และยังมีขุนนางข้าราชการ
 อื่น ๆ มาด้วยอีกเป็นอันมาก ต่างคนต่างขีเรือของตัวทุกคน ฝ่ายขุนนาง
 ที่เปนขุนนางผู้ใหญ่ก็ไต่มาหาเราเป็นการต้อนรับ เมื่อเสร็จพิธีต้อนรับ
 กันแล้ว ก็ไต่เคลอนกระบวรเรือออก จำนวนเรือนำเรือตามทั้งขุนนาง
 ข้าราชการมีจำนวนมากมายก่ายกอง เท่ากับเมื่อครั้งเชอวาเลียเคอไซมอ
 ไต่เข้ามาพระนครครั้งก่อนชยาเหมือนกัน แต่ตามเสียงที่พดกนั้นนครวาน
 ต่างกับเมื่อครั้งเชอวาเลียเคอไซมออย่าง ๑ คือมีเรือรบพาทย์ตามส่งด้วย
 ครั้งเชอวาเลียเคอไซมอหามิเครื่องขีพาทย์ไม่ เครื่องขีพาทย์นั้นเป็นเครื่อง
 ขีพาทย์หลายอย่างซึ่งในทวีปยุโรปไม่เคยเห็นเลย แต่ถ้าจะเทียบแล้วก็
 คล้ายกับกลองและขีของเรา เครื่องขีพาทย์นั้นไต่ทำเพลงพร้อมกันคล้าย
 เปนเพลงในเวลาที่จะออกทำสงคราม ถ้าจะฟังไกล ๆ แล้วผู้ที่ไม่มีหู
 สำหรับการคนครักก็พอจะฟังว่าไพเราะไต่ และเขาไต่บอกกับเราด้วยว่า
 เครื่องขีพาทย์ชนิดนี้ จะใช้ไต่เฉพาะสำหรับพระเจ้าแผ่นดินองค์เดียว
 เท่านั้น คนอื่นจะมีขีพาทย์อย่างนี้ไม่ได้ ข้าพเจ้าก็ขีมองซีเคอเคอแลลแซ
 ไต่ลงนั่งในเรือลำเดียวคน ในเรือนนี้มีฉัตร ๓ ชั้นซึ่งเป็นฉัตรเฉพาะเจ้า
 นาย ๒ ฉัตร ฉัตร ๑ นั้นตั้งอยู่ที่หน้าเรือคนยา อีกฉัตร ๑ นั้นตั้งอยู่ข้างหลัง

เมื่อได้เดินทางมาไต่ประมาณ ๓ ชั่วโมง ก็ได้มาถึงตำบลแห่งหนึ่ง
ซึ่งเรียกกันว่าพระประแดง เราจึงไต่ ขนจากเรือไปพักบนเรือนทำด้วย
ไม้ไผ่หลังหนึ่งซึ่งไต่ปลุกขึ้นเฉพาะสำหรับรับเราที่ริมแม่น้ำ เรือนนี้รูป
ร่างก็คล้ายคดงกที่เซอวาเลียเคอโซมองไต่อธิบายไว้ เมื่อเรือไต่เทียบ
ที่สะพานนาช่างตรงกัยเรือนที่พักแล้ว ขนนางคนหนึ่งซึ่งไต่เคยเป็นอุปทูต
ไปประเทศฝรั่งเศสนั้น ไต่มาคอยต้อนรับเราที่สะพานน้ำ เพราะราชทูต
ที่ ๑ นั้นมีหน้าที่คอยรับเราอยู่ที่บางกอก ส่วนตรีทูตนั้นคอยเฝ้าพระ
เจ้ากรุงสยามอยู่เพื่อรายงานกรวยทูลให้ทรงทราบถึงการที่ราชทูตไต่ไป
เจริญทางพระราชไมตรีในประเทศฝรั่งเศสคราวนี้ เราไต่ ขนรับประทาน
อาหารในเรือนที่พักหลังนี้ และในเรือนนี้ไต่ทำเป็นห้องใหญ่ยาว มีเก้าอี้
ใหญ่ปักทองตั้งอยู่ ๒ ตัว ขนยกพื้นทำเป็นแท่น ข้างบนนั้นมีผ้าค้ายทำเป็น
เพดาน ข้างหน้าแท่นนั้นมีโต๊ะวางอยู่บนพรมปักลายอย่างจีนงดงามพอใช้
ไต่ ฝาเรือนนั้นขึงด้วยผ้าคดก เพดานนั้นขึงด้วยผ้าค้ายคิยขาวทำเป็น
รูปคล้ายกระโจมมีผ้าไปร่งทำเป็นระบาย พนักกระดานปูพรมมาจากเมือง
เปอเซีย เรือนหลังนี้ไต่ปลุกขึ้นโดยรูปได้เหมือนกัยเมื่อครั้งทำรับเซอ
วาเลียเคอโซมอง เว้นแต่เรือนสำหรับรับเรานั้นทำโตกว่าหลังของเซอ
วาเลียเคอโซมองมาก และมีห้อง ๒ ห้องเพราะเรามา ๒ คนและคนที่มา
กัยเราก็มามากกว่าเมื่อครั้งเซอวาเลียเคอโซมอง

ครั้นรับประทานอาหารเสร็จแล้ว ก็ไต่ออกจากที่พักลงเรือเพื่อจะไป
ที่บางกอกต่อไป และเราไต่ ไปถึงบางกอกไต่ข้อมซึ่งอยู่ข้างฝั่งตะวันออก
หน่อยหนึ่งในเวลากลางคืนประมาณ ๘ ทุ่ม ไต่ มีขุนนาง ๒ คนซึ่งมี

ยศใหญ่กว่าขนนางทั้งปวงที่เราได้พบมาแล้ว ได้ลงมาต้อนรับเราในเรือ
 อีกลักคร่หนึ่งมองซีเออร์เคอโบซัง ซึ่งเป็นผู้บังคับการในตำบลนั้นได้ลงมา
 หาเราในเรือ บอกว่ามองซีเออร์คอนชตันซ์แกลังทำเป็นไม่รู้ตัวว่าเรา
 จะมาถึงในคืนวันนี้ จึงได้จัดให้มองซีเออร์เคอโบซังล่องหน้ามาบอกให้
 เราคอยอยู่ก่อน เพื่อมองซีเออร์คอนชตันซ์จะได้ มีเวลาจัดการรับรอง
 เราได้ พอมองซีเออร์เคอโบซังได้ลาเรากลับไป ยาคหลวงคาซาค
 ซังชเรอของมองซีเออร์คอนชตันซ์ก็ไ้มาถึง บอกว่ามองซีเออร์คอนช
 ตันซ์มีความเสียใจหนักหนาที่เรามิได้พักผ่อนในตำบลที่เราพักอยู่ก่อนนั้น
 และมองซีเออร์คอนชตันซ์ก็ไม่ทราบว่าจะจัดการรับรองเราอย่างไร เพราะ
 เมื่อสัก ๓ ชั่วโมงที่ล่องมาแล้วนั้น มองซีเออร์คอนชตันซ์ได้ส่งท่อนไป
 ที่พระประแดงเพื่อจะให้เราได้พักผ่อนที่ตำบลนั้น เราจึงได้คอยยาคหลวง
 คาซาคว่า ตามที่ยาคหลวงคาซาคมาบอกเช่นนั้นเป็นการหน้าประหลาดมาก
 เพราะเรามีไ้มาเองแต่ไ้ มีคนพาเรามาต่างหาก แต่ในเรื่องที่ว่ามอง
 ซีเออร์คอนชตันซ์ไ้ให้ส่งท่อนไปที่พระประแดงนั้น ยากที่ผู้นำท่อน
 ไปจะไม่พบบั้เรากลางทางไ้ เพราะการที่เราเดินทางมานั้นไ้ไ้ มี
 เรือนำเรือตามมากับกว่า ๘๐ ลำ ในเรือนั้นก็จุกคยเพลิงสว่างทุกลำ
 ทั้งมีพายัพม์โหรีเสียงสนั่นหวั่นไหวซึ่งอาจจะไ้ยินไ้ไ้แต่ไกล เพราะ
 ฉะนั้นคนที่นำท่อนไปนั้นจะแคล้วกับเราไม่ไ้ไ้เป็นอันขาด ยาคหลวง
 คาซาคจึงตอบว่า ความจริงมองซีเออร์คอนชตันซ์ก็มีความเสียใจที่ไ้ส่ง
 ท่อนไปเสียแล้ว แต่ก็ไ้ไ้จ้กเสื่อและเบาะให้เพื่อเราจะไ้พักผ่อนในเรือ

ได้ เราจึงได้ตอบกับข้ากหลวงตาชาตว่า ในการรับรองเช่นนี้การเรื่อง
 ที่นอนไม่เป็นข้อสำคัญอันใดเลย ถ้าจะเอาที่นอนหรือเบาะเหล่านั้นไปได้
 ไว้ที่บ้านใดบ้านหนึ่งในเมืองบางกอกก็ยังดีกว่า และเราก็ได้ขึ้นไป
 พักโดยไม่ต้องมีพิธีรับรองอย่างใดก็ได้ ข้ากหลวงตาชาตจึงได้นำความ
 ไปแจ้งต่อมองซีเออร์คอนซตันซ์ตามความที่เราแนะนำไปนี้ มองซีเออร์
 คอนซตันซ์ก็ตกลงเห็นชอบด้วย การที่มองซีเออร์คอนซตันซ์ทำการ
 ยื่นนอกเช่นนี้ก็ไม่ได้ประสงค์อะไร นอกจากจะไม่ต้องการให้ชนใหญ่
 ยิ่งสลกรับเราเท่านั้น เพราะมองซีเออร์เคเฟาส์ได้บอกไว้ว่า ธรรมเนียม
 สถานทักองทหารไม่เคยมีขึ้นในเวลากลางวันเลย แล้วเราได้ขึ้นไป
 พักบนตึกหลัง ๑ ก่อด้วยอิฐปูนในเมืองบางกอกฝั่งตะวันตก แต่ในเวลา
 ที่เราได้ขึ้นไปบนยกนั้น ได้ขึ้นไปอย่างเงียบ ๆ มิได้ไปในตำแหน่งที่เรา
 เป็นราชทศ เพราะฉะนั้นจึงมิได้มีการรับรองอย่างใด เมื่อเราได้ขึ้นไปถึง
 ตึกที่พักนั้น ก็ได้เห็นว่ามิใช่เกาะเครื่องบินประดับพร้อมอยู่ในบ้าน
 นั้นเตรียมสำหรับรับเราเสร็จแล้ว เพราะฉะนั้นตัวเราเองก็มิใช่ข้าราชการ
 เจ้าพนักงานและคนใช้ของเราที่จึงได้รู้สึกว่าการที่มองซีเออร์คอนซ
 ตันซ์คิดว่าเราจะไปนอนที่นอนนั้นไปนอนโดยแท้

รุ่งขึ้นวันที่ ๒๐ เดือนตุลาคม เวลาเช้าเราได้ไปยังห้องซึ่งอยู่
 ข้างฝั่งตะวันออกโดยทางราชการ ห้องนี้ได้มีขึ้นใหญ่ค่านับเราทุกกระบอก
 มองซีเออร์เคเฟาส์ก็ได้มาคอยรับเราอยู่ที่ริมตลิ่ง และกองทหารก็ได้
 ถืออาวุธเรียงเป็น ๒ แถวคอยรับเราอยู่ด้วย เมื่อแรกเราได้ขึ้นไปบนยก
 ก็ได้พบกองทหารป้อมศูเกตอยู่แถวหน้า แต่พวกป้อมศูเกตเหล่านั้นโดยมาก

ก็เป็นคนครึ่งชาติ ทหารปอดเกตนั่นปนอยู่กับทหารไทยด้วย เมื่อหมด
ทหารปอดเกตและไทยแล้ว จึงได้ตั้งกองทหารฝรั่งเศส ส่วนในข้อมเล็ก
สี่เหลี่ยมนั้นเต็มไปด้วยกองทหารไทยทั้งสิ้น ซึ่งเป็นการที่เราไม่พอใจเลย

ในเวลานั้นมองซีเออร์คอนซตันซ์แอบบเรออยู่ มองซีเออร์คอนซ
ตันซ์เห็นเรา แต่เราหาได้เห็นมองซีเออร์คอนซตันซ์ไม่ ภายหลังยาก
หลวงตาซาค์มาพกระให้เราเชื่อว่า เมื่อเราได้เดินผ่านที่ ๆ มองซีเออร์
คอนซตันซ์แอบบเรออยู่นั้น มองซีเออร์คอนซตันซ์ได้มีความปลื้มจนน้ำตาไหล
ที่เดียว

ในคืนข้าพเจ้าจะงกไม่อธิบายเล่าถึงข้อม เพราะถ้าจะดูตามแผนที่
ซึ่งได้ส่งมาพร้อมกันกับรายงานนั้นแล้วนั้น ก็อาจจะเข้าใจได้ ว่าข้อมนั้น
รูปร่างสี่เหลี่ยมเป็นอย่างไร ก็คิดว่าที่จะเล่าด้วยปากหรือเล่าด้วยหนังสือ
แผนที่ข้อมนั้นมองซีเออร์เคอลามาเป็นผู้ใดทำขึ้น แต่ในคืนจะต้องกล่าว
ความแต่ข้อเดียวซึ่งห้ามปรากฏในแผนที่นี้ คือว่าพันทันในข้อมนั้น
เป็นเลนเป็นโคลน ถูกแดดหนักแห้งแข็งดูเหมือนจะเป็นหินแข็งไป
ทั้งหมด แต่ครั้นขกลงไปเพียงแต่ลึก ๖ ฟุตเท่านั้นก็เป็นเลนเป็นตม
ไปหมด เมื่อเอาท่อนเหล็กยาวตั้ง ๒๐-๒๕ ฟุตแทงลงไปก็ไม่พบหิน
แข็งเลย ซึ่งพันทันเป็นเช่นนั้นก็น่าคิดว่าเป็นพันทเลวอย่างที่สุด

ครั้นแล้วเราจึงได้กลยข้ามฟากไปที่ข้อมฝั่งตะวันตกซึ่งเป็นฝั่งที่เรา
ได้พักนอนเมื่อคืนนี้ ที่ข้อมนั้นบรรดาขบวนใหญ่ได้ยิงสลุดรับเราทุกกระบอก
และเมื่อเราผ่านกองทหารซึ่งมีนายทหารกำกับทุกหมู่ทุกหมวดนั้น กอง
ทหารก็ได้กระทำความเคารพต่อเรา มองซีเออร์เคอแวเคอซาล ซึ่งเป็น

ผู้บังคับกองทหารในข้อมัน แต่คงอยู่ในใต้บังคับบัญชาของซีเออร์เกฟาซ
นั้น ใต้บังคับกองทหาร ๕๐ คน มีนายร้อยเอก ๑ คน นายร้อยโท ๑ คน จ่า
นายสิบ ๑ คน สำหรับมาเป็นกองเกียรติยศประจำอยู่กับเรา

ครั้นเวลาประมาณเที่ยงวัน ได้มีเจ้าพนักงานมาหาเราเพื่อขอ
อนุญาตลดอาหารฝรั่งเศสของเกียรติยศขึ้นไป โดยอ้างเหตุว่ามองซีเออร์
คอนซตันซ์จะต้องการให้รวมกองทหารฝรั่งเศสที่ฝังโน้นให้หมด เรา
ก็ได้อนุญาตตามความต้องการ เจ้าพนักงานจึงได้ถอนกองทหารฝรั่งเศส
ไป และได้เอากองทหารปอดุเกตและไทยมาเป็นกองเกียรติยศแทน
ทหารฝรั่งเศสต่อไป

ได้มีคนมาเล่าให้เราฟังว่า มองซีเออร์คอนซตันซ์ (ซึ่งได้ทำให้
มองซีเออร์เกฟาซได้รักใคร่ลุ่มหลงเพราะการต้อนรับ และเลี้ยงดูอย่าง
นั้น) ได้แสดงว่า พระเจ้ากรุงสยามได้มีพระราชดำรัสสั่งให้ทำอาหาร
เลี้ยงกองทหารและนายทหารฝรั่งเศส โดยใช้จ่ายพระราชทรัพย์ส่วน
พระองค์มีกำหนด ๑๕ วัน เพราะฉะนั้นมองซีเออร์คอนซตันซ์จะได้จัดตั้ง
เจ้าพนักงานขึ้น ๒ คน สำหรับให้มีหน้าที่จัดหาของต่าง ๆ มีให้กองทหาร
อดอยากได้ เพื่อนายทหารและพลทหารจะได้มีเวลาพักผ่อน และ
มีเวลาเรียนภาษาไทย จะได้เที่ยวหาซื้อเสบียงสำหรับเลี้ยงชีพของตัวเอง
ได้ในภายหน้า ที่ได้จัดการไปดังนี้ก็อยู่ แต่ก็ไม่เห็นมีใครพูดถึงการที่
จะหาเสบียงอาหารไปเก็บรักษาไว้ในข้อมัน

ข้าพเจ้าได้สั่งมองซีเออร์เวเรต์ไว้ให้หาซื้อเขาสารไว้ให้พอทหาร
รับประทานได้ ๑๘ เดือน แต่มองซีเออร์เวเรต์ได้บอกว่าการที่จะซื้อเข้

นั้นเป็นอันชอกไม่ไค้ แต่จะต้องไ้รขออนุญาตจากมองซีเออร์คอนซตันซ์
 เสียก่อนจึงจะชอกไ้ เพราะถ้ามองซีเออร์คอนซตันซ์ไม่อนุญาตแล้ว คน
 ไ้ไทยก็ไ้ไม่กล้าเอาเข้ามาขายเป็นอันขาด เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงไ้สั่ง
 ให้มองซีเออร์เวเรต์ไปจัดการขออนุญาตต่อมองซีเออร์คอนซตันซ์เสีย แต่
 ให้ขออนุญาตชอกเข้าสำหรับบรรทกลงเรือเซนต์หลุยให้เต็มลำ เพราะ
 ถ้ายไ้ทำเช่นนี้แล้วก็จะชอกเข้าไ้มากกว่าที่ของการสำหรับเก็บรักษาไว้
 เป็นระเบียบในข้อมไ้ และข้าพเจ้าไ้คิดไว้ว่า ถ้ายไ้บรรททุกเข้าไ้เต็ม
 เรือเซนต์หลุยแล้ว เมื่อเรือจะล่องเมื่อใดก็ไ้แะส่งข่าวที่ทางกอกเสียก่อน
 ก็จะเป็นการสะดวกก็ ในเรื่องนี้ข้าพเจ้าไ้หารือกับมองซีเออร์เคอลา
 ลุแบร์ ๆ ก็เห็นชอบด้วย เพราะเป็นการจำเป็นจะต้องระวังมิให้มองซีเออร์
 คอนซตันซ์รู้เสียไ้ ว่าเราคิจะหาเสบียงอาหารเตรียมไว้ตามข้อม ถ้าย
 มองซีเออร์คอนซตันซ์รู้เสียแล้ว ก็คงจะหาทางที่จะชกไว้ไ้ไ้โดยง่าย
 เพราะมองซีเออร์คอนซตันซ์ คงจะต้องการให้เราตั้งอาคัยตัวอยู่เสมอ
 และถ้ายเรามีเสบียงไว้เพียงวัน ๑ หรือ ๒ วันแล้ว ก็จะต้องอาคัยมองซีเออร์
 คอนซตันซ์เรื่อยไปทีเดียว ตามที่ข้าพเจ้าไ้คิดไว้เช่นนี้ ในผลที่สุกก็
 เป็นอันเห็นไ้ว่าเป็นสิ่งทำถูก เพราะถ้ายไม่ไ้เตรียมเสบียงไว้เช่นนี้
 ก็น่ากลัวของทหารจะต้องออกเข้า แต่ในข้อมนี้ก็เป็นอันหมดวิตกแล้ว
 เพราะกองทหารคงมีเสบียงพอถึง ๑๘ เดือนแล้ว

ข้าพเจ้าไ้ไ้เดินตามวิถีของท่านมองเซนเยอร์ ซึ่งไ้สั่งไว้กับมอง
 ซีเออร์เคอลาซาล ข้าพเจ้าจึงไ้สั่งให้หาที่นอนไว้สำหรับโรงพยาบาล
 และหาเครื่องมือและเครื่องใช้ไว้ให้พร้อม เพราะข้าพเจ้าเชื่อว่าการที่

ข้าพเจ้าได้จ่ายเงินไปยังเล็กน้อยเช่นนั้น ท่านมองเซนเยอร์คงจะไม่ขัดข้อง
 ว่าจะอย่างไร และที่ใดก็ได้ที่ไปตั้งนักใดทำให้พลทหารได้มีที่นอนคนละอัน
 ซึ่งเป็นราคาอันละ ๕๐ แฟรงก์เท่านั้น ทั้งข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นการที่จำเป็น
 แท้ก็เลย ฝ่ายมองซิเออร์คอนซตันซ์ก็ได้ส่งมุ้งมาให้พลทหารคนละหลัง
 ซึ่งเป็นของที่พระเจ้ากรุงสยามได้พระราชทานมาให้ มุ้งนี้เป็นของจำเป็น
 สำหรับกันยุงซึ่งในถิ่นนั้นมีอย่างที่สุด เพราะฉะนั้นพวกทหารได้้อย่าง
 สะบายแล้ว แต่ถึงกองทัพจะมีมุ้งและได้รับประทานอาหารอย่างคึกและ
 อย่างอุดมก็จริง แต่ก็ไม่วายที่จะตายด้วยความไข้ โรคนี้ก็ได้คืบคืบไป
 ถึงนายทหาร และบางคนได้ตายไปบ้างแล้วก็มี

ในวันนั้นเองเวลากลางคืนเราได้ทราบความว่า ในวันที่มองซิเออร์
 คอนซตันซ์ได้ไปตรวจกองทหารนั้น มองซิเออร์คอนซตันซ์ได้เลือก
 เอนายทหารไปหลายคน สำหรับให้ไปบังคับบัญชาของทหารไทย
 และได้ชักเอนายทหารกับนักเรียนนายร้อยสำหรับไปแทนพวกนายทหาร
 ที่มองซิเออร์คอนซตันซ์จะเอาไป แต่ที่ใดก็ตามที่นักโดยมองซิเออร์โคฟาซ
 ได้เห็นชอบด้วย การที่มองซิเออร์คอนซตันซ์ได้คัดเลือกนายทหาร
 เช่นนี้ ก็โดยได้ทราบจากบาทหลวงคาซาคว่านายทหารคนใดมีวุฒิ
 เพียงไร เมื่อเราได้ทราบความถึงนี้จึงออกพบกับพวกบาทหลวงเยซุอิต
 ที่อยู่กับเราไม่ได้ ว่าในเรื่องนี้บาทหลวงคาซาคจะเล่าบอกให้เรารู้อย่าง
 ก็ไม่เห็นจะเป็นการเสียหายแก่บาทหลวงคาซาคอย่างใดเลย และข้าพเจ้า
 ก็ได้กล่าวโดยละเอียดว่า การที่บาทหลวงคาซาคได้เลือกเอนายทหาร
 เคอเฟรทวิลไปเป็นหัวหน้านั้นเป็นการที่ข้าพเจ้าประหลาดใจมาก เพราะ

บาทหลวงคาซาคั้ที่ราบอยู่เต็มใจว่าบิดาของมองซีเออร์เคอเฟรทวิตได้เอา
บุตรคนนั้นมาฝากฝังไว้กับข้าพเจ้า โดยเหตุที่บิดาของมองซีเออร์เคอเฟรทวิต
เกรงว่าบุตรจะถูกบาทหลวงคาซาคั้ขบ ก็จึงลงไปทำราชการของพระ
เจ้ากรุงสยาม และตัวของตัวก็จะได้รับผลความก็อย่างไรเลย การที่
บิดาของมองซีเออร์เคอเฟรทวิตมีความวิตกเช่นนั้น ก็มีเหตุผลควรที่จะวิตก
อยู่บ้าง

ในระหว่างเหล่านี้มองซีเออร์เคอแลลแบร์ก็คอยบาทหลวงคาซาคั้อยู่
ทุก ๆ วัน เพราะบาทหลวงคาซาคั้จะกลับขึ้นไปกรุงเทพฯ ครั้นจะ
ต้องมาลาเราก่อน ในคืนวันนั้นเองข้าพเจ้าได้ทราบความว่า บาทหลวง
คาซาคั้ได้ลงเรือพร้อมกับมองซีเออร์คอนซตันซั้ และเรือก็จวนจะออก
อยู่แล้ว ในทันใดนั้นข้าพเจ้าก็ไปบอกให้มองซีเออร์เคอแลลแบร์ทราบ
ต่อหน้าบาทหลวงเคอเบซ ๆ ก็ยืนยันว่าเป็นการที่ไปไม่ได้ แต่บาท
หลวงเคอเบซก็ไม่ไว้ใจ จึงได้ไปหาบาทหลวงคาซาคั้ในคืนวันนั้น ก็
พบบาทหลวงคาซาคั้เตรียมจะออกเรือจริง ๆ ทั้งว่า บาทหลวงเคอเบซ
จึงได้พาบาทหลวงคาซาคั้มาหาเรา เราจึงได้พบกับบาทหลวงคาซาคั้ว่า
บาทหลวงคาซาคั้กับเราอยู่ห่างกันเพียงแต่ขั้วมีแม่น้ำคั้นเท่านั้น เรา
จึงไม่เข้าใจเลยว่าเหตุใดบาทหลวงคาซาคั้จึงไม่ได้บอกให้เรารู้บ้าง ใน
เรื่องที่จะตั้งแต่งตั้งนายทหารกันในวันนั้น บาทหลวงคาซาคั้จึงได้คอย
เราด้วยเสียงและกิริยาของอาว่า พระเจ้ากรุงสยามคงจะไปปรกในการ
ที่มองซีเออร์คอนซตันซั้ได้เลือกพวกฝรั่งเศสให้มาทำราชการ และ
ฝ่ายพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสก็ใคร่ขังไว้ว่า ถ้าพวกฝรั่งเศสได้เข้าทำ

ราชการไทยก็จะเป็นที่พอพระทัย กับทั้งมาควิคเคอเซเนลก็ได้ให้
 มงซิเออร์แวนบูมีหนังสือถึงข้าหลวงเทศาภิบาลว่า ถ้าพระเจ้ากรุงสยาม
 จะมีพระราชประสงค์เอาพวกฝรั่งเศสไปเป็นนายทหารบังคับกองทหารไทย
 แล้ว ก็ให้ข้าหลวงเทศาภิบาลพร้อมกับมงซิเออร์เคฟาซเลือกพวกฝรั่งเศส
 ส่งไปถวายพระเจ้ากรุงสยามได้ เราจึงได้ตอบข้าหลวงเทศาภิบาลว่า เรา
 ก็เชื่อแน่ว่าข้าหลวงเทศาภิบาลคงจะไม่ได้รับคำสั่งห้ามมิให้ขอกับเราใน
 เรื่องการงานต่าง ๆ ฝ่ายพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้พระราชทานเกียรติยศ
 ให้เราเป็นราชทูต จึงได้ทรงมอบการงานทั้งปวงให้เราเป็นผู้จัดการ
 ทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นถ้าจะทำการสิ่งใดในเมืองไทยซึ่งเกี่ยวข้องกับราชการ
 ของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสแล้ว ผู้ที่เป็นชาติฝรั่งเศสไม่ควรจะทำการนั้น
 ก่อนที่จะขอกับเราเสียก่อน ข้าหลวงเทศาภิบาลจึงได้ตอบเราว่า ถ้าเรา
 จะต้องการกล่าวโทษมงซิเออร์เคฟาซก็ได้ตามใจเราเถิด แต่ส่วนตัว
 ข้าหลวงเทศาภิบาลนั้น ที่ไม่ได้นำความมาขอกับเราก่อนนั้น ก็เพราะ
 เหตุว่ามงซิเออร์คอนซตันซมีได้สั่งให้มายอก

การที่ข้าหลวงเทศาภิบาลได้ตอบเรากันนี้ กลับทำให้เราน้อยใจและ
 เสียใจหนักขึ้นอีก เราจึงได้ตอบข้าหลวงเทศาภิบาลว่า ถ้าจะนับไปแล้ว
 ข้าหลวงเทศาภิบาลก็เป็นคนของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ทั้งเป็นผู้ที่ถือนหนังสือ
 มาจากประเทศฝรั่งเศสด้วย เพราะฉะนั้นเราจึงประหลาดใจนัก ว่าเหตุใด
 ข้าหลวงเทศาภิบาลจึงจะต้องคอยรับคำสั่งของมงซิเออร์คอนซตันซมีเล่า
 เพราะการเรองนี้ก็เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องด้วยประโยชน์ของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส
 โดยแท้ ข้าหลวงเทศาภิบาลจึงได้ตอบเราอย่างถ้วน ๆ ว่าหน้าที่ที่พระเจ้า

กรุงฝรั่งเศสใช้ให้ทำนั้นได้ทำไปแล้ว เพราะพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส
 เยนแต่รับสั่งให้ข้าทูลวงตาชาติขึ้นยกไปก่อน และให้เป็นพระจัดการ
 ให้กองทหารของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้เข้าไปอยู่ในบางกอกเท่านั้น เมื่อ
 เราได้ฟังข่าวทูลวงตาชาติพวกเช่นนั้น ความที่เราประหลาดใจจนพูดไม่ออก
 ก็มานึกเห็นว่าถ้าจะขึ้นพูดจาโต้ตอบกันไปก็จะเกิดเป็นปากเสียงกันขึ้นได้
 แต่ฝ่ายข้าทูลวงตาชาติได้รู้สึกตัวขึ้นมาในข้อที่ตัวได้พูดไว้นั้น จึง
 ได้คิดจะเอาอกเอาใจเราให้เราหายโกรธ โดยพูดกับเราใช้คำว่า เซนเยอร์
 บ้าง เอกซาเลนซี บ้าง และแก้ตัวว่าในเรื่องนี้ได้บอกให้เราทราบเมื่อ
 วันก่อนในเวลาที่มาหาเรา ในเรือเมื่อเราจนจะมาถึงบางกอกนั้นแล้ว แต่
 ความจริงในเรื่องนี้ข้าทูลวงตาชาติเยนแต่บอกเราว่า มองซิเออร์
 คอนซตันซ์เป็นสิ่งที่เอาใจใส่ในราชการของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจริง ๆ มอง
 ซิเออร์คอนซตันซ์จึงได้พูดกับข้าทูลวงตาชาติว่า คิดจะหาชาวฝรั่งเศส
 สำหรับเป็นนายทหารบังคับบัญชากองทหารไทยต่อไป ข้าทูลวงตาชาติ
 ได้พูดแต่เพียงเท่านั้น แต่ที่หาได้บอกเราไม่ว่าความคิดของมองซิเออร์
 คอนซตันซ์นั้นเป็นเรื่องที่ตกลงจะทำจริง หรือมิได้บอกเราว่าเรื่องนี้จะ
 ได้จัดทำในวันรุ่งขึ้น หรือมิได้บอกเราเลยว่ามองซิเออร์คอนซตันซ์
 จะคัดเลือกนายทหารโดยจะไม่บอกให้รู้เลยดังนี้ แต่ในส่วนตัวข้าพเจ้า
 เองก็ได้คิดว่าการที่จะเอานายทหารฝรั่งเศสเป็นหัวหน้าบังคับบัญชากอง
 ทหารไทยนั้นจะเป็นการเสียหายอย่างไร เพราะนายทหารและกองทหาร
 ไทยเหล่านั้นก็คงอยู่ที่บางกอกนั่นเอง แต่กลับจะเป็นผลก็เสียเข้าไป

เพราะเป็นการที่อาจจะขัดกันอันตราบไว้ โดยเหตุที่ไม่ต้องวิตกกังวลถึงความ
 คดโกงและทุจริตของไทยต่อไป (ความจริงคนไทยนั้นเป็นคนที่ไม่โกงและ
 คติการทุจริตอย่างหาตัวเปรียบไม่ได้เลย) เพราะนายทหารฝรั่งเศสของ
 เราคงจะได้ควบคุมคอยระวังอยู่เสมอ และเราก็พอจะไว้ใจได้ว่านายทหาร
 ฝรั่งเศสของเราคงจะเอาใจใส่คอยสอดส่องอยู่เสมอเป็นนิตย์ แต่ที่ข้าพเจ้า
 แค้นใจนั้นก็เพราะมองซิเออร์คอนชตันซ์ได้ทำการโดยไม่เกรงใจเราและ
 ไม่ได้ถือในตำแหน่งหน้าที่ของเราบ้างเลย เมื่อคิดจะทำกรอย่างใดก็
 ทำเอาตามชอบใจโดยมิได้ขอกกล่าวให้เราทราบบ้างเลย และที่เราได้
 ทราบความข้างนั้น ก็ต้องคอยสืบถามตามคนใช้ของเรา

ในเวลาที่ยาคหลวงตาซาคได้พบกับเราว่า มองซิเออร์คอนชตันซ์
 คิดจะเอาคนฝรั่งเศสเป็นหัวหน้าสำหรับบังคับกองทหารไทยนั้น ยาคหลวง
 ตาซาคยังได้บอกเรื่องกับเราอีกเรื่อง ๑ แต่พูดเป็นที่เปรียบๆ ว่า “ขอ
 ให้ท่านเชื่อเถิดว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องน่าอัศจรรย์มาก เพราะพระเจ้ากรุงสยาม
 ทรงโปรดปรานรักใคร่พวกฝรั่งเศสนัก เพราะฉะนั้นถ้าพวกฝรั่งเศสคนใด
 จะต้องถูกตัดสินให้ประหารชีวิต โดยที่ไม่กรทูลให้ทรงทราบเสีย
 ก่อนแล้ว ก็จะเป็นการทำให้ทรงเสียพระทัยยิ่งนัก”

ตามที่ยาคหลวงตาซาคได้กล่าวเช่นนั้น เราเห็นว่าไม่ควรจะคอยได้
 อย่างใดแต่ควรระวังเสียดีกว่า แต่ก็เป็นเรื่องที่พอทำให้เราเข้าใจได้ว่า
 ในข้อสัญญาที่กล่าวไว้ว่าถ้าพลทหารได้กระทำความผิด จะต้องให้นายทหาร
 ฝรั่งเศสเป็นผู้พิจารณาและตัดสินแก้คดีนั้น เป็นข้อที่มองซิเออร์คอนช

คันทันซ์ไม่พอใจเสียแน่แล้ว และเหตุการณ์ที่ได้เกิดขึ้นภายหลังก็ทำให้เห็นชัดว่า ตามที่เราได้คาดหมายไว้นั้นเป็นการไม่ผิดเลย

บาทหลวงคาซาคได้ลาเราไปเพราะวีรอันที่กลับไปหามงซีเออร์คอนซตันซ์อีก ในคราวนั้นเองเราได้ทราบความจากบาทหลวงเคอเบซว่าพลทหารชั้นใหญ่ซึ่งมงซีเออร์เคฟาซได้พาไปที่ยางกอก สำหรับเป็นทหารประจำรักษาคันทันซ์ มงซีเออร์เคฟาซได้นำไปยกให้กับมงซีเออร์คอนซตันซ์สำหรับเอาเป็นทหารประจำตัวของมงซีเออร์คอนซตันซ์ต่อไป (เพราะตั้งแต่เกิดเรื่องพวกแขกมะกาซาทำการจลาจลนั้น มงซีเออร์คอนซตันซ์ได้มีทหารประจำตัวตลอดมา) แต่ฝ่ายบาทหลวงเคอเบซได้ไปพูดจากับบาทหลวงคาซาคอย่างแข็งแรงว่า การที่มงซีเออร์เคฟาซทำการอย่างนั้นเป็นความผิด ถ้าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงทราบก็คงจะทรงพระพิโรธนักหนา บาทหลวงคาซาคได้ฟังบาทหลวงเคอเบซพูดจาเช่นนั้นก็ออกนกกตใจขึ้นบ้าง จึงได้ไปพูดจาแนะนำมงซีเออร์คอนซตันซ์ว่าไม่ควรรับพลทหารชั้นใหญ่ไว้ มงซีเออร์คอนซตันซ์เชื่อบาทหลวงคาซาค จึงไม่ยอมรับพลทหารเหล่านั้น

เมื่อมงซีเออร์คอนซตันซ์กับบาทหลวงคาซาคได้ออกจากยางกอกเพื่อขึ้นไปทกรุงศรีอยุธยาแล้ว มงซีเออร์เคฟาซได้รับคำแนะนำของมงซีเออร์เคอเบซ จึงได้มาหาเราในเวลาประมาณ ๒ ยาม และได้ส่งหนังสือให้เรา ๓ ฉบับ ซึ่งเป็นหนังสือหมายตั้งที่มงซีเออร์คอนซตันซ์ได้เขียนเป็นภาษาปอกเกตมอยไว้กับมงซีเออร์เคฟาซในวันนั้นเอง หนังสือฉบับที่ ๑ นั้นเป็นหนังสือถึงตัวมงซีเออร์เคฟาซเอง ฉบับที่ ๒ นั้น

เป็นหนังสือถึงมองซีเออร์เคอแวเคอซาล และฉบับที่ ๓ นั้นเป็นหนังสือถึงมองซีเออร์เคอโบซัง หนังสือเหล่านี้มีความอย่างเดียวกันทั้ง ๓ ฉบับ และเป็นใจความผิดตรงกันข้ามกับหนังสือสัญญาข้อ ๓ ที่เราได้เซ็นชื่อไว้แล้ว ซึ่งมีความว่าการตั้งแต่นายทหารนั้นได้แต่ละเพราะพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสพระองค์เดียวเท่านั้น และเป็นใจความที่ผิดตรงกันข้ามกับคำที่สาขาด ซึ่งมีความว่ากองทหารจะไ้กระทำตามคำสั่งของพระเจ้ากรุงสยามละเพาะแต่คำสั่งที่มองซีเออร์คอนซตันซ์ได้เชิญพระราชโองการ และใจความในหนังสือ ๓ ฉบับนั้นยังผิดด้วยความยุติธรรม เพราะมีความว่า ถ้านายทหารและตัวมองซีเออร์เคฟาซเองได้กระทำผิดคำสั่งเรื่องใด จะต้องมิโทษถึงประหารชีวิตดังนี้

ถึงแม้ว่าเราออกจะรู้จักนิสัยของมองซีเออร์คอนซตันซ์อยู่บ้างแล้ว ก็จริงอยู่ แต่การที่มองซีเออร์คอนซตันซ์คิดการเช่นนั้น ก็ทำให้เรามีความประหลาดใจอยู่เสมอ แต่ความประหลาดใจครั้งนี้ไม่เท่ากันที่เราได้ตกใจในเวลาได้เห็นคำสั่งตั้งนายทหารเหล่านี้มีลายเซ็นของยากหลวงตาซาค์ในหน้าที่เป็นเลขานุการของมองซีเออร์คอนซตันซ์ และที่ยากหลวงตาซาค์ได้พูดว่าได้กระทำการตามหน้าที่เสร็จแล้วนั้น ก็คงจะหมายความว่าในข้อนี้เอง

ในทันขาดเจ้าอกไม่ได้ที่จะต้องกล่าวถึงคำที่ยากหลวงเลขคณิตได้ตอบมองซีเออร์คอนซตันซ์ ในเวลาที่มองซีเออร์คอนซตันซ์ได้บอกว่า จะตั้งให้ยากหลวงตาซาค์เป็นเลขานุการ ยากหลวงเลขคณิตได้ตอบว่า “ยากหลวงตาซาค์โดยละเพาะไม่สัมพันธ์กับหน้าที่เลย แต่หน้าที่นั้นก็ไม่สัมพันธ์

กับผู้ที่เป็นมิชันนารีอาปอศโกลิกเหมือนกัน” เขาพูดกันว่าคำคอบยอนนั้นเอง
ได้ทำให้ข้าทูลวงเลอคอนต์ได้แตกร้างยากหมางกับมองซีเออร์คอนชตัน

เมื่อเราได้อ่านหนังสือซึ่งเป็นหมายต้งนายทหารนั้นเสร็จแล้ว เรา
ก็ได้พูดกับมองซีเออร์เคฟาซแต่เพียงว่า การที่มองซีเออร์เคฟาซได้
รับหมายต้งมาเช่นนี้ ก็เท่ากับมองซีเออร์เคฟาซเขาออกไปรอให้คักค้วย
ความยุติธรรมของพระเจ้ากรุงสยามเท่านั้นเอง มองซีเออร์เคฟาซจึง
ได้คอบเราว่า ในข้อนั้นจะใคร่หวังไม่ให้เป็นไปเช่นนั้นได้ แล้วมองซีเออร์
เคฟาซได้เอาคำสั่งของมองซีเออร์คอนชตันมาให้เราก้ออีกหลายฉบับซึ่ง
เขียนเป็นภาษาฝรั่งเศส และเกยวถึงการงานและหน้าที่ของกองทหาร

ก่อนที่มองซีเออร์เคฟาซได้มาหาเราสักหน้อยหนึ่งนั้น มองซีเออร์
เคอโยซังได้นำชาวปอตุเกศมาหาเราคน ๑ เพื่อมาถามว่าเราจะสั่งเสีย
อะไรบ้าง เราจึงได้ถามมองซีเออร์เคอโยซังว่า นายทหารปอตุเกศคนนี้
คือใคร มองซีเออร์เคอโยซังจึงได้คอบเราว่า นายทหารปอตุเกศคนนี้
เดิมเคยเป็นผู้รักษาเมืองขางกอกก่อนที่เรามาถึง แต่มาขิ้นนายทหาร
ปอตุเกศคนนี้จะได้อยู่ที่ขางกอกต่อไป โดยรับตำแหน่งเป็นนายร้อยเอก
ผู้บังคับกองทหารปอตุเกศและไทย เพราะฉะนั้นเราก็ได้คอบรับนายทหาร
ปอตุเกศคนนี้อย่างดี แต่เราก็รู้สึกในใจอยู่เสมอว่า ที่มองซีเออร์คอนช
ตันได้ให้นายทหารปอตุเกศคนนี้อยู่ที่ขางกอกนั้น ก็เพื่อจะให้เป็นคน
คอยสอดแนมถึงเหตุการณที่จะมีขึ้น เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงคอบส่งข่าว
ให้นายทหารปอตุเกศคนนี้อยู่เสมอเป็นนิตย์ จนที่สุดเรื่องเล็กน้อข่าพเจ้า

ก็บอกให้เขาทราบ เพราะในเมืองนี้เรื่องเล็กน้อยเขาเห็นกันว่าเป็นเรื่องใหญ่ทั้งนั้น

ณวันที่ ๒๑ เดือนตุลาคม เวลาเช้า ๒ โมงเราได้ออกเรือจาก
บางกอก ข้อมทั้ง ๒ ผังแม่น้ำไคยงขึ้นเป็นค่าน้ำขึ้นระลอกละ ๒ นึก
ทุกกระบอก เราได้ไปรับประทานอาหารในที่พักแห่ง ๑ ซึ่งปลูกขึ้นโดย
ฉะเพาะสำหรับรับเรา และซึ่งอยู่ตรงกึ่งข้อมเล็ก ๆ ทำเป็นเนินดินจน
จะพริบอยู่แล้ว เมื่อเราได้ไปถึงที่พักข้อมนั้นไคยงขึ้นสลกข้อมเรา ๑ นึก
และเมื่อเราได้ข้อมออกจากที่พักข้อมนั้นไคยงขึ้นส่งเราอีก ๑ นึก ทำยลท
เราพักรับประทานอาหารนี้เรียกกันว่ามูกนวม (Mouchnuom) ที่
ตรงนั้นแม่น้ำไคแยกออกกลางแม่น้ำเป็นเกาะ และพระเจ้ากรุงสยามได้
ทรงพระราชดำริไว้ว่าจะไคสร้างข้อมขึ้นที่เกาะนี้ข้อม ๑ ครั้นภายหลัง
ไคทรงปรึษาหาเรือกับมองซิเออร์เคอลามา จึงไคั้งคพระราชดำริน
และทรงพระราชดำริจะสร้างข้อมขึ้นที่เกาะ ๒ เกาะอันอยู่ตรงกันใกล้กับ
พระนครศรีอยุธยา มองซิเออร์เคอลามามีความเห็นว่ ทางคี่ที่สุคควร
พระเจ้ากรุงฝรังเศสจะยกเกาะนี้ไว้เป็นของฝรังเศสเสีย เพราะเหตุว่
ผลไม้ต่าง ๆ ซึ่งชาวนครศรีอยุธยาต้องรับประทาน และหมากซึ่งเป็น
ผลประโยชน์รายไค้ของพระเจ้ากรุงสยามนั้น เกิกงอกงามในเกาะนี้
ตลอดไปจนถึงบางกอกและไค้ข้างกอกลงไปอีกก็มี

ตอนค้ำเราไค้ไปพักนอนที่ปากเกร็ด ก่อนที่เราจะไปถึงที่พัก
สักชั่วโมง ๑ หรือ ๒ ชั่วโมง มองซิเออร์คอนซตันซัคกับขาดหลวงตาซาค
ก็ไค้ออกจากที่พักนี้ล่วงหน้าไปก่อน

ณวันที่ ๒๒ (ตุลาคม) เราได้ไปรับประทานอาหารที่บ้านคว่ำ
(Bantram) มีข้าราชการชาติแขกมีวคน ๑ กับจีนคน ๑ ได้มากอย
ก่อนรับเราอยู่ณที่นั้น

ณวันที่ ๒๓ (ตุลาคม) เราได้พำนักรับประทานอาหารที่ราชคราม
(Rajacram) แล้วได้ออกจากที่พักนั้นไปนอนที่ค่ายลแห่ง ๑ ซึ่งห่าง
จากกรุงศรีอยุธยาประมาณ ๒ ไมล์ และซึ่งชนสามัญเรียกกันว่าค่าน
ภาษี เราได้พักอยู่ที่ค่านภาษนั้นคอยจนถึงวันที่เราจะได้เข้าเฝ้าพระเจ้า
กรุงสยาม เหมือนกับเมื่อครั้งเซอวาเลียเคอโซมองต้องคอยอยู่ในที่
คางเดียวกัน

ในเวลาที่เกิดขึ้นทางในระหว่างขางกอกและค่านภาษนั้น มองซิเออร์
เทอลาลแบร์ได้เอาคำแปลข้อสัญญาที่เราได้เซ็นไว้ในวันนั้นมาให้ข้าพเจ้าดู ข้า
พเจ้าได้พิจารณาเห็นว่าคำแปลอันนั้นได้นอบถ้อยกระตองความที่กว่าคำแปล
ที่ได้แปลไว้ ในคราวที่เขียนข้อสัญญานั้น และคำแปลฉบับหลังนั้นขาด
หลวงเทศปานยังเป็นผู้แปล เราจึงเห็นว่าเป็นการสมควรที่จะต้องให้
บาทหลวงคาซาคได้เซ็นชื่อในท้ายคำแปลนั้นไว้ เมื่อข้าพเจ้ากับมองซิเออร์
เทอลาลแบร์ได้ปรึกษาหารือกันถึงข้อสัญญาที่เป็นข้อไม่ถูกต้องเราหลายครั้ง
หลายหนแล้ว จึงเป็นอันตกลงเห็นพร้อมกันว่า ในชั้นแรกควรจะ
ให้บาทหลวงคาซาคได้เซ็นชื่อลงไว้ ในคำแปล ฉบับของบาทหลวงเทศ
ปานยังเสียก่อน แล้วข้าพเจ้ามีความเห็นต่อไปว่า เวลานั้นเราไม่ควรจะ
แสดงความไม่พอใจหรือแสดงความรังเกียจในข้อสัญญาเหล่านี้ให้มองซิ
เออร์คอนซตันซึร์รู้ ลึกละเอียด เพื่อจะได้ทำให้มองซิเออร์คอนซตันซึร์ได้

ตายใจและจะได้ไว้ใจเราต่อไป เมื่อมองซีเฮอร์คอนซตันซ์มีความไว้
 ใจเราแล้ว เราจึงค่อย ๆ อธิบายให้มองซีเฮอร์คอนซตันซ์เข้าใจ ว่าข้อ
 สัจญาเหล่านี้เป็นข้อที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส คงจะไม่พอพระทัยเป็นแน่
 เพราะฉะนั้นมองซีเฮอร์คอนซตันซ์ก็ได้แสดงตัวไว้แล้วว่าคนเป็นผู้ที่มี
 ความจงรักภักดีต่อพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส เมื่อเห็นข้อสัจญาเหล่านี้จะเป็น
 การกระทำให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสไม่พอพระทัยแล้ว ก็ควรจะคิดแปลง
 แกะไขข้อที่ไม่ดีให้ถูกพระทัยพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสต่อไปดังนี้ ความเห็น
 ของข้าพเจ้าอนัน มองซีเฮอร์เทอลาลูแบร์ก็เห็นพ้องด้วย จึงได้เป็นอัน
 ตกลงกันว่า ต่อไปจะได้ปฏิบัติตามความเห็นอันนี้ เพื่อพยายามแก้ไข
 ให้เรื่องต่าง ๆ ใกล้เคียงรูปดีขึ้น

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ ไสภณพิพรรฒธนากร

ตำบลถนนราชบุรี จังหวัดพระนคร

วันที่ ๓๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๑